

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK
POLITOLOGIJA

**“ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA U RAZVOJU
PARTICIPATIVNE DEMOKRATIJE U LOKALNIM
ZAJEDNICAMA U BOSNI I HERCEGOVINI”**

-magistarski rad-

Kandidat:
Ajla Mrnjavac
Broj indeksa:356-II-PLG

Mentor:
Prof.dr. Elmir Sadiković

Sarajevo, juni 2023. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. TEORIJSKO METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	6
2.1. Predmet i obrazloženje teme:.....	6
2.2. Problem istraživanja	10
2.3. Društveni cilj istraživanja	10
2.4. Naučni cilj istraživanja:	10
2.5. Sistem hipoteza	10
2.6. Metode i tehnike istraživanja:.....	11
2.7. Vremenski okvir istraživanja	11
3. PARTICIPATIVNA DEMOKRATIJA	12
3.1. Ideja demokratije	12
3.2. Uloga demokratije u društvu.....	13
3.3. Definisanje demokratije.....	15
3.4. Klasifikacija demokratije	18
4. KONCEPT CIVILNOG DRUŠTVA I ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA ..	21
4.1. Značaj nevladinih organizacija	21
4.2. Koncept i razvoj civilnog društva	22
4.3. Demokratski potencijal civilnog društva	25
4.4. Nevladine organizacije i država.....	27
5. CIVILNO DRUŠTVO I DEMOKRATIZACIJA	30
5.1. Participacija, demokratsko upravljanje i građanstvo	30
5.2. Učešće, inkluzija i nediskriminacija	31
5.3. Osnaživanje i sposobnost djelovanja	31

6. LOKALNA SAMOUPRAVA KAO OBLIK DEMOKRATSKE DECENTRALIZACIJE	33
6.1. Pojam lokalne samouprave	33
6.2. Oblici lokalne samouprave	34
6.3. Evropska povelja o lokalnoj samoupravi.....	35
6.3.1. Primjena Evropske povelje u BiH	37
6.3.2. Ustavni položaj lokalne samouprave u BiH	39
6.4. Oblici lokalne samouprave u BiH.....	40
6.4.1. Lokalna samouprava u BiH	40
7. ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI	42
7.1. Politički sistem Bosne i Hecegovine	42
7.2. Uloga nevladinih organizacija	43
7.3. Sporazum o saradnji Vijeća ministara i nevladinih organizacija.....	44
8. ANALIZA REZULTATA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA	45
9. ZAKLJUČAK	62
LITERATURA	66
POPIS TABELA SLIKA I GRAFIKONA	72

1. UVOD

Pojava koncepta participativnog razvoja, odnosno razvoja koji je zamišljen ne samo kao usmjeren na društvo (Pieterse, 2001) već i kao demokratski i usmjeren na ljude (Burkey, 1993), također je dovela do redefiniranja uloge države i civilnog društva u rješavanju nacionalnih razvojnih prioriteta. Nevideni porast nevladinih organizacija i njihova uloga u omogućavanju participativnog razvoja također su izazvali određeni stepen preispitivanja. Uprkos važnosti koja se sve više pridaje njihovoj fasilitatorskoj ulozi, postoji vrlo malo razumijevanja o tome kako NVO zapravo uključuju svoje korisnike u procese donošenja odluka o identifikaciji, implementaciji, praćenju i evaluaciji projekata koji utiču na živote njihovih korisnika (Makuwira, 2004).

Osnaženo civilno društvo je ključna komponenta svakog demokratskog sistema i institucije države trebaju ga prepoznati i tretirati kao takvo (europa.ba, 2023).

Civilno društvo se sastoje od organizacija koje nisu povezane sa vladom – uključujući škole i univerzitete, grupe za zagovaranje, profesionalna udruženja, crkve i kulturne institucije (poslovanje je ponekad obuhvaćeno terminom civilno društvo, a ponekad ne). Organizacije civilnog društva imaju višestruke uloge. Oni su važan izvor informacija i za građane i za vladu. Oni prate vladine politike i akcije i smatraju vladu odgovornom. Oni se bave zagovaranjem i nude alternativne politike za vladu, privatni sektor i druge institucije. Oni pružaju usluge, posebno siromašnima. Oni brane prava građana i rade na promjeni i održavanju društvenih normi i ponašanja (brookings.edu, 2023).

U ovom trećem talasu globalne demokratizacije, nijedan fenomen nije tako živopisnije zaokupio maštu demokratskih naučnika, posmatrača i aktivista od „civilnog društva“. Šta bi moglo biti dirljivije od priča o hrabrim grupama studenata, pisaca, umjetnika, pastora, učitelja, radnika i majki koji osporavaju dvoličnost, korupciju i brutalnu dominaciju autoritarnih država? Može li bilo koji prizor za demokrate izazvati više strahopoštovanja od onog koji su vidjeli u Manili 1986. godine, kada su stotine hiljada organiziranih i miroljubivih građana izašle na ulice kako bi povratile svoje ukradene izbore i prisilile Ferdinanda Markosa napolje kroz nenasilnu “narodnu moć”?

Međutim, rušenje autoritarnih režima putem popularno zasnovane i masovno mobilisane demokratske opozicije nije bila norma. Većina demokratskih tranzicija je dugotrajna i dogovorena (ako nisu uglavnom kontrolisana odozgo od strane postojećih autoritaraca). Ipak, čak i u takvim dogovorenim i kontroliranim tranzicijama, podsticaj za demokratizaciju, a posebno pritisak da se proces završi, obično dolazi od “uskršnja civilnog društva”, restrukturiranja javnog prostora i mobilizacije svih vrsta nezavisnih grupa i osnovnih pokreta (Diamond, 1994).

2. TEORIJSKO METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

2.1. Predmet i obrazloženje teme:

U posljednje dvije decenije 20. vijeka, NVO su počele igrati ulogu u političkoj arenii u većini zemalja, iako su u ranim fazama svog postojanja ova tijela više funkcionalisala u arenii socijalne zaštite. Gotovo istovremeno raste i interesovanje akademika za NVO. Između 1987. i 1997. godine, postojale su različite empirijske studije o nevladinim organizacijama s vladom, demokratizacijom, formiranjem civilnog društva i nevladinim organizacijama u globalnom sistemu. Istovremeno, vlade i zajednice u većini zemalja su počele da otkrivaju i naglašavaju različita složena društvena pitanja kao što su konzumerizam, žene, životna sredina i ljudska prava (Abdul Rahman, 2021).

Generalno, postoje četiri glavne karakteristike NVO koje su dobrovoljne, nestranačke, neprofitne i ne-kriminalne. Prema (Salamon & Anheier, 1996), sedam glavnih karakteristika korišteno je za opisivanje nevladinih organizacija i njihovo razlikovanje od drugih. Sedam karakteristika su: (1) formalne (zvanično registrovane i imaju organizaciona pravila); (2) privatni (koji imaju organizaciju odvojenu od vlade); (3) neprofitna distribucija (različito od ciljeva osnivanja poslovne organizacije); (4) samoupravni (u privatnom vlasništvu); (5) dobrovoljno (radio dobrovoljno); (6) nereligiозni (nije motivisani propovijedanjem); i (7) nepolitičke (nije uključene u promociju kandidata na izborima). Ove karakteristike su veoma korisne za identifikaciju i razlikovanje između NVO i drugih organizacija.

Prema (Willets, 2002), NVO su podijeljene u dvije opšte kategorije, odnosno operativne i kampanje. Operativne NVO se odnose na organizacije čija je osnovna djelatnost izvođenje razvojnih projekata za ciljne grupe kao što su siromašni, invalidi, stari i potlačeni. U međuvremenu, nevladine organizacije koje vode kampanju odnose se na organizacije čije su glavne aktivnosti da utiču na proces kreiranja politike u zemlji. Može se shvatiti da su operativnim nevladim organizacijama za pokretanje svojih aktivnosti potrebni resursi u obliku finansijskih sredstava, opreme ili volontera za izvođenje projekata i programa koje organizuju.

U poređenju sa operativnim NVO, NVO koje vode kampanju zahtjevaju više nematerijalnih resursa za mobilizaciju aktivnosti kojima upravljaju, kao što su doprinos ideja, iskustva, stručnosti i vremena od drugih članova i pojedinaca. Stoga se NVO definiraju kao nosioci razvoja koji mogu doprinijeti unapređenju društvenih odnosa i međumrežnih mreža koje mogu biti osnova za kolektivno djelovanje i povećati nivoe demokratskog učešća.

Razvoj zajednice može pružiti mogućnosti lokalnim zajednicama da poboljšaju socio-ekonomsku situaciju i na bolji način koriste raspoložive resurse (Akinyemi & Abiddin, 2013). U predindustrijskom vremenu, razvoj zajednice se prebacio na mobilizaciju resursa. Širenje radne snage i samoodbrana postali su fokus razvoja zajednice tokom ovog vremena, a to je postignuto mobilizacijom resursa. Društveno blagostanje ljudi je glavna agenda razvoja društva jer je razvoj zajednice uočio ekstremnu promjenu fokusa u ovom modernom dobu. Štaviše, razvoj zajednice je dobrovoljno učešće ljudi u organizovanom procesu kako bi se došlo do željenog poboljšanja, posebno u obrazovanju, zdravlju, rekreaciji i stanovanju za zajednicu. Dodatno, razvoj zajednice je aktivnost na nivou zajednice koja je organizovani pokret za poboljšanje životnog standarda društva kao socijalna, ekomska i uz minimalnu spoljnu pomoć (Pawar, 2014).

Khalid je spomenuo da nevladine organizacije imaju visoke počasti u organizovanju lokalnih zajedница na redovnom nivou kako bi se mogle posmatrati kao ojačavajući društveni kapital, uloga koja može biti suprotna pružanju usluga (Khalid, 2006). Međutim, lokalne zajednice treba da budu uključene u sve planove razvoja. Zapažanja su pokazala da su NVO veoma efikasne u razvoju zajednica i da su ljudi voljni da se pridruže ovim organizacijama zbog koristi od toga. Nevladine organizacije imaju nekoliko projekata, programa i uloga koje pomažu ljudima da prenesu razvoj u zajednicu. Stoga, ovaj rad istražuje ulogu i uticaj koji NVO imaju u razvoju zajednice, izazove sa kojima se NVO suočavaju u razvoju zajednice i pravac poboljšanja NVO u razvoju zajednice.

Pojam NVO odnosi se na otprilike sve organizacije stvorene izvan državnih organa, osim političkih partija i privatnih organizacija. Organizacija mora biti dobrovoljna i obavljati aktivnosti legalno u skladu sa zakonima koji su na snazi u zemlji. Nevladine organizacije su kompetentno vođene organizacije koje imaju za cilj da doprinesu smanjenju ljudske patnje i razvoju siromašnih zemalja (Streeten, 1997) kroz različite tehnike uključujući finansiranje projekata, pomoć u pružanju usluga i izgradnju kapaciteta (Baccaro, 2001).

Stromquist identificuje tri glavne funkcije za NVO, kao što su pružanje usluga, pružanje obrazovnih usluga i odbrana javne politike (Stromquist, 2002). Baccaro pokazuje kako određene nevladine organizacije mogu promovirati organizaciju i osnaživanje siromašnih, posebno žena, kroz obuku za članove grupe i podizanje svijesti i druge socijalne usluge (Baccaro, 2001). Prema (Zimmerman & Rappaport, 1988), osnaživanje je sposobnost pojedinca da stekne društvenu, političku, ekonomsku i psihičku kontrolu kroz pristup informacijama, znanju i vještinama, donošenju odluka i individualnoj samoefikasnosti, učešće zajednice i percipiranu kontrolu.

Tokom dugog perioda, NVO nastoje da promovišu održivi razvoj zajednice kroz aktivnosti koje promovišu izgradnju kapaciteta i osnaživanje. Langran je opisao izgradnju kapaciteta kao omogućavanje NVO-ima da podrže razvoj zajednice. Nevladine organizacije se često stvaraju da povećaju sposobnosti ljudi (Langran, 2002). Nevladine organizacije su također pohvaljene za promoviranje autonomije zajednice i osnaživanje kroz podršku grupama u zajednici i kroz participativne procese (Korten, 1990).

Zajednica je poznata društvena jedinica, kao što je grupa ili udruženje ljudi koji imaju slične potrebe, interese, funkcije i vrijednosti. Dok je razvoj zajednice proces u kojem su članovi zajednice podržani od strane agencija da identifikuju i poduzmu kolektivnu akciju po pitanjima koja su im važna. Razvoj zajednice osnažuje članove zajednice i stvara jače i povezanije zajednice (Kenny, 2007). Razvoj zajednice postao je jedna od najvažnijih društvenih snaga u planiranom i efektivnom procesu promjena.

Ujedinjene nacije objašnjavaju da je razvoj zajednice proces u kojem se ljudi nastoje ujediniti s državnim vlastima kako bi poboljšali ekonomske, socijalne i kulturne uslove cijelog društva, kako bi im omogućili da u potpunosti doprinesu nacionalnom napretku i integrišu ove zajednice (United Nation, 1956). Jones je predložio koncept razvoja zajednice koji uključuje učešće zajednice, osnaživanje zajednice i kapacitet zajednice (Jones, 1982). Dakle, postoje dva glavna aspekta procesa razvoja zajednice. Prvo, učešće samih ljudi u nastojanju da što više poboljšaju svoj životni projek oslanjajući se na vlastitu inicijativu. Drugo, pružanje tehničkih i društvenih usluga na način koji promoviše inicijativu, samopomoć i međusobno razumijevanje.

Prema Pearce, metoda razvoja zajednice treba da uključuje tri kritične komponente, a to su ujedinjeno osnaživanje, ujedinjeno vođstvo i pokretanje revolucije kroz diskurs. Model razvoja zajednice u ruralnim i urbanim regijama treba da bude uključen u sve faze procesa, uključujući procjenu potreba, planiranje i implementaciju. U tom kontekstu, proces razvoja zajednice može se koristiti iz raznih razloga kao što su (1) poboljšanje zdravlja; (2) poboljšati obrazovanje; (3) poboljšati rekreaciju i stanovanje; (4) razvijati lidera zajednice; (5) da motiviše zajednicu da organizuje planove zasnovane na zajednici kako bi razotkrili svoje probleme; (6) jačanje kapaciteta lokalnih zajednica da uoče svoje prihode i interes; (7) pronaći jasnu podršku među zajednicom; i (8) poboljšati operativne grupe i organizacije u zajednici (Pearce, 2000).

Može se zaključiti da nevladine organizacije igraju važnu ulogu u podsticanju održivog razvoja zajednice koji naglašava ravnotežu između ekoloških problema i svrhe razvoja, a istovremeno unapređuje lokalne društvene odnose. Održive zajednice zadovoljavaju ekonomski potrebe svojih ljudi, unapređuju i štite životnu sredinu i podstiču više humanitarnih zajednica.

Prema Williamu, sljedećih šest se može identifikovati kao važne uloge NVO u razvoju zajednice: (1) razvoj i rad infrastrukture; (2) podrška inovacijama, demonstracijskim i pilot projektima; (3) olakšavanje komunikacije (NVO mogu olakšati komunikaciju naviše od ljudi do vlade i naniže od vlade do ljudi); (4) tehnička pomoć i obuka; (5) istraživanje, praćenje i evaluacija; i (6) zagovaranje za siromašne i sa njima (NVO igraju uloge od zagovornika siromašnih do implementatora vladinih programa) (William, 1991).

2.2. Problem istraživanja

Funkcije nevladinih organizacija u razvoju zajednice su pomaganje zajednicama u razvoju društvenih, kapitalnih i ljudskih resursa, unapređenje znanja i vještina, podsticanje ljudi da učestvuju u aktivnostima i djelovanje kao veza između zajednica i sistema. Učešće u ovim aktivnostima će uzrokovati njihovo jačanje, što je rezultat razvoja zajednice (Abiddin, 2013). Dugoročno, rezultat je održivi razvoj zajednice (Nikkah & Redzuan, 2017).

Problem istraživanja se odnosu na utvrđivanje uloge nevladnih organizacija u lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini sa ciljem da se dokaže da su funkcije nevladinih organizacija u razvoju zajednice pomaganje zajednicama u razvoju društvenih, kapitalnih i ljudskih resursa, unapređenje znanja i vještina, podsticanje ljudi da učestvuju u aktivnostima i djelovanje kao veza između zajednica i sistema.

2.3. Društveni cilj istraživanja

Društveni cilj istraživanja je da se ukaže na značaj razvoja civilnog društva i na značaj djelovanja nevladinih organizacija, čije se djelovanje posebno ogleda u pomoći razvoja lokalnih zajednica.

2.4. Naučni cilj istraživanja:

Naučni cilj rada je da se studiranjem relevantne literature iz ove oblasti i poređenjem različitih mišljenja autora koji su se bavili ulogom nevladinih organizacija u konsolidaciji lokalnih zajednica te da se ukaže na značaj osnaživanja civilnog društva, odnosno na značaj nevladinih organizacija u konsolidaciji lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini.

2.5. Sistem hipoteza

Glavna hipoteza: Nevladine organizacije igraju važnu ulogu u podsticanju razvoja lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini i istovremeno unapređuju lokalne društvene odnose.

2.6. Metode i tehnike istraživanja:

U pogledu opštih naučnih metoda treba naglasiti da sadržaj i određenje predmeta rada zahtijevaju primjenu opšte dijalektičke metode, odnosno dijalektičko - logičke metode kao metode generalnog karaktera. Od posebnih naučnih metoda se koristi i metod analize i sinteze, koji će naročitu primjenu dobiti pri istraživanju teorijskih stavova domaćih i stranih autora koji su proučavali ulogu nevladinih organizacija u konsolidaciji lokalnih zajednica. Analiza sadržaja kao naučni metod koristi se za proučavanje mnogobrojne literature u kojoj je sa različitim aspekata obrađen ovaj problem.

Ona je nezaobilazna pri proučavanju normativno - pravnih akata. Komparativna metoda se koristi prevashodno za upoređivanje različitih segmenata predmeta rada.

Rad predstavlja pregledno naučno istraživanje gdje se analizira i poredi veći broj naučnih radova koji su se bavili ulogom nevladinih organizacija u konsolidaciji lokalnih zajednica.

2.7. Vremenski okvir istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u periodu od februara do maja 2023 godine a obuhvatilo je period od Dejtonskog mirovnog sporazuma do danas(1995 - 2023.godine)

3. PARTICIPATIVNA DEMOKRATIJA

Postoje riječi s kojima niko ne voli da bude povezan, makar u javnosti, kao što su rasizam, terorizam i imperijalizam. Sa druge strane, postoje riječi prema kojima svako želi da iskaže entuzijazam kao što su majka, čovjekova okolina i, naravno, demokratija, kao jedna od takvih riječi. Riječ demokratija danas je u svakodnevnoj upotrebi, čak bi se moglo konstatovati da se ona u savremenim uslovima življenja višestruko zloupotrebljava. Ljudi često govore o „demokratiji“, ali ta riječ može da znači različite stvari za različite ljudi tako da postoji dosta zbumjenosti u vezi s tim šta demokratija, zapravo, uključuje (Bitem & Bojl, 1997).

3.1. Ideja demokratije

Prije ozbiljnijeg polemisanja o poimanju demokratije danas treba istaći da se ideja demokratije kao vladavine prava javila u antičkoj Grčkoj. Sama riječ demokratija je složenica dvije riječi *demos*, kojom su stari Grci izvorno označavali „siromašne“ ili „mnoštvo“ i *kratos* što znači vladavina (Lukić & Košutić, 2008). Svoj vrhunac demokratija je dosegla u Atini a postojala je u periodu od 500. do 330. godine prije naše ere. Demokratija se tada ogledala u mogućnosti svih odraslih muškaraca u donošenju političkih odluka. Za to vrijeme politički život je bio veoma razvijen, što se vidi i iz podatka da su stari Grci nazivali one koji nisu učestvovali u političkom odlučivanju „idiotima“. Po svojim političkim idejama tada su posebno bili istaknuti filozofi Platon i Aristotel, koji su ostali aktuelni do današnjih dana. Platon je zamjerio demokratiji što je oduzela vlast umnim ljudima („ekspertima“) i predala je demagozima, a Aristotel je kritički primjetio da je vladavina naroda u osnovi vladavina siromašnih koji mogu podleći iskušenju i lišiti imovine bogatije od sebe. Aktuelnost ovakvih stavova nije se izgubila ni u današnje vrijeme, što se posebno eksponira u našoj državi gdje nisu rijetki slučajevi da su nosioci važnih poluga vlasti „demagozi“ tj. nestručni ljudi.

Iako je bio veoma oštar kritičar demokratije, Platon je smatrao da ona može imati i zakonit i nasilnički oblik, ali da demokratija, u načelu, slabi vlast svojom disperzijom, pa nije sposobna ni za velika dobra ni za velika zla (Jež, 2004). Kada Aristotel govori o demokratiji, on analizira više oblika demokratije te, prema njegovom mišljenju, može biti ispravan i iskvaren oblik, jer je u prvom slučaju to slobodna država a u drugom ohlokratija. Jedan od osnova za razlikovanje dobrih od loših oblika demokratije jeste postojanje ili nepostojanje vladavine zakona.

3.2. Uloga demokratije u društvu

Demokratija od svog nastanka do danas igra važnu ulogu kako u društvu, tako i u životu pojedinaca. Cijelim tokom svog života uvijek smo članovi različitih grupa ili zajednica, od porodice, komšiluka, klubova i radnih organizacija do nacija, političkih partija i država (Bitem & Bojl, 1997). U svim tim zajednicama moraju se donositi i donose se, naravno, odluke u ime cijele zajednice a koje se tiču ciljeva kojima se teži, pravila koja treba poštovati radi ostvarivanja potrebnog kvaliteta ukupnog života u zajednici u vezi sa raspodjelom odgovornosti, ali i nagrada za sprovođenje zajednički definisanih ciljeva. Iz iznesenog proizilazi da se ovdje radi o kolektivnim odlukama za razliku od individualnih koje ljudi donose samo u svoje ime. Demokratija, dakle, pripada sferi kolektivnog odlučivanja i njena suština se dobrim dijelom u tome i ogleda. Ona faktički preferira takav ideal, da odluke koje utiču na zajednicu kao cjelinu treba da donose svi članovi zajednice, kao (ili) da svi imaju jednaka prava da učestvuju u donošenju takvih odluka. Znači, demokratija se zasniva ili makar podrazumijeva dva usko povezana načela prvo, javne kontrole nad kolektivnim donošenjem odluka i drugo, jednakosti prava u primjenjivanju te kontrole. Ako demokratiju posmatramo s aspekta ostvarivanja ovih načela, onda je neka zajednica demokratska u tolikoj mjeri u kojoj sprovodi ta načela prilikom donošenja odluka.

Demokratija pripada redu velikih političkih pojmove, koji se opisu sažetim i jednostavnim definicijskim određenjima. I pored jasnog etimološkog značenja same riječi demokratija, očito je da ova složenica predmet koji ona označava istorijski neprekidno evoluira, što će reći da nema isto značenje u svim razdobljima društvenog razvoja.

Iako se savremeni svijet nalazi na vrlo visokom nivou ukupnog društvenog razvoja, na kojem se u gotovo svim državama demokratija stavlja u prvi plan, potpuno je jasno i laicima da je jednoglasna vladavina naroda nedostižna, tako da se demokratija najčešće definiše kao vladavina većine. U skladu s tim, tamo gdje se jednoglasnost pretpostavlja, zahtijeva ili iznuđuje, demokratija faktički i ne postoji, u takvim društvima (zajednicama) postoji neki od političkih oblika suprotnih demokratiji. S druge strane, značajan broj autora ukazuje na to da je i sama vladavina većine kontroverzan pojam. To se utemeljuje i u činjenici da u istorijskoj praksi nije razjašnjeno ko sve sačinjava „narod“ koji često, makar kroz istoriju, nisu činili svi odrasli stanovnici jedne države, tako da ostaje otvoreno pitanje šta u takvim društvima predstavlja „većinu“.

Bez obzira na visok nivo neposrednog učešća u odlučivanju u atinskoj demokratiji nisu u „narod“ svrstavani robovi, žene i starci. Na drugoj strani, u Velikoj Britaniji sve do 1918. godine, dok nije došlo do uvođenja apsolutnog biračkog prava (proširenja i na žene), biračko tijelo je obuhvatalo manje od polovine punoljetnog stanovništva. Druga teškoća sa određenjem vladavine većine proističe iz činjenice da po elementarnoj logici „većina“ čini više od polovine nekog političkog tijela. Ta logika važi u izborima i odlučivanju sa dva učesnika, ali počev od tri člana, odnosno diobe glasova na tri dijela, nadpolovična većina se često ne dostiže. Taj problem se još više komplikuje kad je broj političkih aktera u izborima i odlučivanju veliki (Matić, 2002).

3.3. Definisanje demokratije

Brojni su pogledi na demokratiju, pa zato nema ni jedinstvene definicije demokratije. Može se, čak, reći da postoji gotovo toliko definicija demokratije koliko se teoretičara bavilo njenim proučavanjem. Za neke je demokratija oblik vladavine, a za neke način društvenog življenja i odnosa u društvu. Znači, demokratija ne pripada samo sferi države ili vlade, kao što to obično mislimo. Demokratska načela su važna gdje god imamo kolektivno donošenje odluka, u bilo kojoj vrsti zajednice. Čak postoji značajan odnos između demokratije na nivou države i demokratije u ostalim institucijama društva, pa i onim koje nisu državne i nemaju direktnе veze sa državom. Ali pošto je država najsveobuhvatnija zajednica koja ima pravo (i dužnost) da reguliše pitanja društva u cjelini, pa i da primjenjuje monopol sile nad onima koji ne poštuju propisana pravila, demokratija na nivou države je svakako od posebnog značaja, tj. ona je najvažnija.

Kada govorimo o demokratiji, važno je shvatiti da se demokratija ne određuje po principu *sve ili ništa*, odnosno da to nije osobina koju neka zajednica ili posjeduje u potpunosti ili ne posjeduje uopšte. Primjera radi, u cijelom postdejtonskom periodu u Bosni i Hercegovini bile su prisutne tendencije u ponašanju pojedinih međunarodnih aktera u nastupu prema našim institucijama na principu ko nije s nama taj je protiv nas, a sve to naravno u ime i pod plaštom demokratije. Dakle, demokratija je (ili bi bar to morala biti) pitanje stepena i to stepena do kojeg se ostvaruju načela javne kontrole i političke ravnopravnosti, ali i većeg ili manjeg približavanja idealu jednakog učešća u kolektivnom odlučivanju. Time je postalo prihvaćeno da o nekoj državi govorimo kao o demokratskoj ukoliko je njena vlada odgovorna narodu putem kompetentnog i transparentnog izbora za javnu službu, u kojoj svi punoljetni imaju pravo da biraju i budu birani i ukoliko su u njoj građanska i politička prava pravno garantovana. Ova prava, naravno, nisu nigdje ostvarena u punom kapacitetu, ali što je veći nivo ostvarenja ovih prava to je i veći nivo demokratije prisutan u nekom konkretnom društvu.

Danas je opšteprihvaćeno stanovište da je veća vjerovatnoća da će potrebe običnih ljudi ispuniti demokratska vlast nego neki drugi oblik vlasti. Što više ljudi ima udjela u određivanju politike, to je vjerovatnije da će ona odražavati njihove brige, težnje i potrebe. „Obućar pravi cipelu“, govorili su stari Atinjani, „ali samo onaj ko je nosi može reći gdje ga žulja“ (Bitem & Bojl, 1997).

Obični građani su ti koji u praksi osjećaju ponašanje vladinih institucija i njene politike na „svojoj koži“ i samo ako postoje efikasni i konzistentni kanali kojima se prenose uticaj i pritisak odozdo, onda će vladina politika biti usklađena sa potrebama i očekivanjima, makar pretežnog broja građana. Može vlast i oni koji obavljaju određene poslove u ime i za račun vlasti (države) imati i dobre namjere, ali ukoliko su odsječeni od javnog uticaja i kontrole njihova politika će u najboljem slučaju biti neadekvatna potrebama ljudi, što se u nekim lošijim formama pretvara u sebičnu i korumpiranu politiku i vlast.

U posljednjim decenijama dvadesetog vijeka, a što je početkom ovog vijeka samo još snažnije izraženo, svi su postali demokrate: liberali, konzervativci, socijalisti, komunisti, anarchisti, pa čak i fašisti (Hejvud, 2004). Naravno, svaki od ovih političkih pravaca shvata demokratiju iz svog ugla.

Stoga nije ni čudno što je Bernard Krik napisao (1993) da je „demokratija možda najbesmislenija riječ u svijetu javnih poslova“, a Endru Hejvud dodao da se „pojam koji svakome može da znači svašta, suočava s opasnošću da ne znači ništa“ (Lukić & Košutić, 2008). I doista, riječi demokratija se pripisuju brojna značenja, odnosno pojam demokratije obuhvata: 1. neke bitne elemente koji su opšti i trajni, kao što su: narod, sloboda, vlast, država, društvo, uređenje; 2. dodatne elemente koji su promjenljivi i zavise od vremena u kome se javlja i definiše aktuelni tip demokratije. Ona, kako je rečeno, nije u svakom vremenu i prostoru i na tim elementima se utvrđuje njena definicija. Tako bi jedna od prihvatljivih definicija mogla biti: demokratija je oblik državnog i društvenog uređenja u kome vlast pripada većini naroda ili demokratija je državno i društveno uređenje u kome vlast proizilazi iz naroda i pipada narodu (Kuzmanović, 2002). Dalje, veoma su interesantna sljedeća značenja riječi demokratija: a) sistem vladavine siromašnih i marginalnih, b) oblik vladavine u kome narod neposredno i trajno upravlja sobom, v) sistem političkog odlučivanja zasnovan na načelu vladavine većine, g) sistem vladavine koji štiti prava i interes manjina, uspostavljanjem kontrole nad vlašću većine, d) mehanizam za sticanje javnih položaja takmičenjem za glasove naroda, đ) sistem vladavine koji ostvaruje interes naroda bez obzira da li narod učestvuje u procesima političkog odlučivanja i e) politički sistem u kojem ne postoji konsenzus nego neslaganje, takmičenje, konkurenca (Lukić & Košutić, 2008).

Svakako da treba znati da savremeni politički sistem ne prepostavlja građanina kao aktivnog učesnika u javnim poslovima, pa se onda postavlja pitanje: ako je već demokratija najbolji način za donošenje političkih odluka, zašto se ne dozvoli narodu da neposredno odlučuje o najvažnijim društvenim problemima? Razumije se da svi građani (narod) ne mogu učestvovati u vršenju vlasti, jer to nije ni fizički moguće, iako je mogućnost elektronskog izjašnjavanja na vrlo visokom nivou, niti se od građana očekuje niti zahtijeva da odlučuju o svim nego samo o najvažnijim pitanjima. Tako se odmah vidi da su razlozi sasvim drugačije prirode. Naime, polazi se od prepostavke da su građani, a što je i nesporno, nedovoljno stručni da shvate šta se krije iza određenih političkih odluka i da su, prema tome, srečni što imaju kome prepustiti donošenje ovih odluka. Ovo dalje nameće zaključak da se demokratija svodi na „izbornu aristokratiju“, a vladavina naroda na nikad dostižan ideal.

Znači, u savremenim društvima demokratija se svodi na učešće običnih građana u periodičnim izborima političkih elita, u kojima, makar kod nas, učestvuje sve manji broj građana. Uz demokratiju, kao što se može zaključiti, usko se veže njena ograničenost na uzak krug nosilaca političke vlasti, ali to svakako ne znači poziv na njeno odbacivanje. I pored aktuelnosti demokratije kroz posljednja dva milenijuma, još je Aristotel izdefinisao stav koji je kasnije obnovio i po tome, između ostalog, ostao upamćen i Winston Čerčil koji demokratiju posmatra kao „rđav oblik vladavine, ali koji je manje loš od svih drugih oblika koji se s vremena na vrijeme oprobavaju“. I kad bismo posmatrali samo negativnosti koje su do sada vezane uz demokratiju, ipak demokratija omogućava bar da se jedni nosioci političke vlasti zamijene drugim, putem glasanja na izborima, bez potrebe pribjegavanja drugim, prinudnim sredstvima. Zatim, što je jednako značajno, a možda i značajnije, bez demokratije ne bi bilo moguće uspostavljanje osnovnih sloboda i prava čovjeka i građanina, kao i ustavnih garancija i potrebnih jemstava za ostvarivanje tih prava, da ne ostanu samo deklarativna, što nažalost nije rijetkost, bez obzira na svu razvijenost savremenog svijeta. Dakle, različiti su pristupi, ali da se nerijetko pod demokratijom podrazumijeva i vladavina zakona u pravom smislu riječi.

3.4. Klasifikacija demokratije

Kao što ne postoji jedinstvena definicija niti jedinstveno poimanje demokratije tako ne postoji ni jedinstvena klasifikacija demokratije. Ona se, prema tome, razvrstava prema oblicima, vrstama, modelima, tipovima i slično. Ona se najčešće i prije svega veže za učešće građana u vlasti, odnosno povezivanje i ostvarivanje narodne volje sa državom u smislu učešća u procesima kolektivnog odlučivanja o ključnim stvarima od interesa za zajednicu, ali i svakog pojedinca. Dakle, sa aspekta učešća građana u vlasti, demokratiju posmatramo i eksponiramo u sljedećim oblicima: a) kao posrednu demokratiju, b) kao neposrednu demokratiju i c) kao poluneposrednu demokratiju (Jovičić, 2017).

Participatorna demokratija označava veći nivo učešća građana u pitanjima koja direktno ili indirektno dotiču njihove živote. Međutim, nemoguće je biti aktivan u demokratskom procesu ako nema znanja o tome kako ti procesi funkcioniraju. Stoga participativna demokratija zahtijeva ne samo aktivno građanstvo već i informisano građanstvo.

U prilog ovoj ideji, teoretičari poput J. J. Rousseaua, J.S. Mill i Cole vide participativnu demokratiju kao omogućavanje maksimalnog učešća u procesima donošenja odluka, a obrazovanje kao ključ za to (Pateman, 1970).

U principu, demokratija je definisana, u različitim zemljama, prema prirodi i kontekstu koji postoji u toj zemlji u određenom trenutku. Svaka država ima svoj model demokratije i ti se modeli menjaju u skladu sa razvojem ili nedostatkom države. U staroj Grčkoj, na primjer, gdje su gradovi-države imali nisku populaciju od oko 10 000 ljudi, demokratija je omogućavala građanima da direktno učestvuju u donošenju odluka (De Villiers, 2001). Zbog sve većeg broja stanovnika u državama, širom svijeta participativna demokratija koja omogućava građanima da glasaju za lidera i učestvuju u donošenju odluka o pitanjima koja utiču na njihove živote, došla je na zamjenu izvorne direktnе demokratije. Ideja uključivanja izbornih procesa u participativnu demokratiju bila je da se prevaziđe neizvodljivost demokratije u velikoj populaciji modernih demokratija (Holden, 1988). Količina i vrsta potrebnog učešća varira u zavisnosti od različitih teoretičara. Pateman kategorizira učešće u tri oblika:

1. Pseudo participacija: Konsultacije se vrše radi podrške odlukama koje su već donele elite. Drugim riječima, stavovi 'podređenih' (javnosti) na koje će se odluka odnositi postaju dodatni problem, a ne glavno pitanje.

2. Djelimično učešće: konsultacije su istinske. „Iako je konačna moć odlučivanja negdje drugdje osim [javnosti], izneseni stavovi zapravo utiču na donesenu odluku.“

3. Puno učešće: "Svi su ravnopravni članovi (rukovodioци, činovi) tijela za donošenje odluka" (Holden, 1988).

Pateman identificira Rousseaua, J. S. Mill-a i Colea kao ključne teoretičare participativne demokratije. Svi ističu učešće građana u donošenju odluka. Za potrebe ovog projekta ograničit će se na Rusov idealni tip demokratije kao najprikladniji. Prema (Pateman, 1970) učešće se razumije kao učešće donošenju odluka i kao način zaštite privatnih interesa i osiguravanja dobrog upravljanja. Učestvujući, ljudi se istovremeno obrazuju. Logika Rousseauovog idealnog sistema je takva da što više pojedinaca učestvuje, to više uče „da razlikuju [svoje] sopstvene impulse i želje“ i da budu „privatni kao i javni građani (Pateman, 1970). To implicira da je participativna demokratija platforma samorazvoja za pojedince i šansa za efikasno donošenje odluka za sve. Ovaj oblik demokratije ohrabruje posvećeno, informisano i aktivno građanstvo.

Prema Rousseauu, sloboda pojedinca „povećava se kroz učešće u donošenju odluka jer mu to daje vrlo stvaran stepen kontrole nad tokom svog života i strukturom njegovog okruženja“ (Pateman, 1970). Drugi pojam koji se povezuje sa slobodom je da pojedinac „treba da vrši poštenu kontrolu nad onima koji izvršavaju zakone i predstavnicima“, u slučaju da budu izabrani. Što se tiče ove teorije, koliko god pojedinci uživali u prednostima individualne slobode, oni su podjednako podložni zakonima koji proizilaze iz participativnog odlučivanja.

Sve liberalno-demokratske, predstavničke demokratije imaju ustavom, zakonima i statutima jedinica lokalne samouprave institucionalizirane oblike neposredne političke participacije građana u odlučivanju o javnim poslovima (Sadiković & Pejanović, 2022).

Prema (Holden, 1988) postoje četiri glavna razloga za stavljanje naglaska na participativnu demokratiju, a ne na liberalne (reprezentativne) demokratske ideje:

1. Prvo, apatija i razočaranje javnosti zbog složenih demokratskih sistema su u osnovi kritike liberalne demokratije. Štaviše, birokratija je još jedan faktor koji doprinosi, jer je „odgovor na organizacione imperative modernog društva”.

2. Drugo, „liberalna demokratija ne može biti pravilno demokratska zbog prevladavanja stvarnih nejednakosti u odnosu na formalne jednakosti”.

3. Treće, „demokratija je u najboljem slučaju ugrožena, a u najgorem negirana, nejednakostima svojstvenim ekonomijama Westem [liberalnih] demokratija“. To implicira da liberalna demokratija obeshrabruje jednaku raspodjelu moći dok promoviše individualizam. U korist participativne demokratije, politička sfera se smatra „pod uticajem drugih aspekata društva“.

4. Četvrto, postoje „poteškoće sa davanjem smislenog prikaza političkih obaveza u liberalnoj demokratskoj državi – i posljedičnim ozbiljnim implikacijama za demonstriranje i održavanje legitimite i filozofskih problema povezanih sa opravdanjem liberalne demokratije”.

Što više pričate o participativnoj demokratiji, to više dolazi u obzir koncept učešća javnosti. Gdje god postoji podsticanje demokratije, javnost se podstiče da se uključi u demokratske procese.

4. KONCEPT CIVILNOG DRUŠTVA I ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA

4.1. Značaj nevladinih organizacija

Učinak nevladinih organizacija ističe se kao glavni pokazatelj sve većeg učešća civilnog društva u formulisanju politika, bilo da su nacionalne ili međunarodne prirode. Načini rješavanja novih mehanizama upravljanja se razlikuju. Fokus je bio na tome da se omogući izmjena uloge suverene države u određivanju smjernica za najrelevantnija pitanja. Kao takav, uticaj nevladinih organizacija mora se shvatiti iz načina na koji se odnose sa državom i mora se analizirati na osnovu dvije komplementarne dimenzije: legitimnosti i normativnosti. Od trenutka kada su pravno priznati i počnu se pozitivno miješati u formuliranje i implementaciju politika, dolazi do nove promjene u njihovom obrascu odnosa s društvenim medijem u kojem djeluju (Lage & Brant, 2008).

Rast učešća nevladinih organizacija je istaknut kao faktor koji modifikuje obrazac za vršenje političke moći. Na ovaj način, njihov učinak se ističe kao intervenirajuća varijabla u teorijskim modelima koji tvrde da je klasično vestfalsko gledište, u kojem se države pojavljuju kao legitimni akteri u ovom procesu, zastarjelo (Collingwood & Logister, 2005). To bi značilo promjenu načina na koji se vrši politički autoritet (McGrew & Held, 2002). U tom smislu, države bi izgubile moć, a istovremeno bi se ovlastili izvođači koji nisu u državnom vlasništvu (Keck & Sikkink, 1998). Tako bi se formirale strukture upravljanja u kojima država ima stratešku, ali ne nužno dominantnu ulogu. Novi izazovi koje postavlja složena međuzavisnost i rezultirajuća pojava transnacionalnih tokova uključuju potrebu za preuređenjem političkog okvira za donošenje odluka. Proučavanje, dakle, znači razmatranje načina na koji djeluje kroz (a ne u) civilnom društvu. Ovo se mora smatrati državnim subjektom, a ne samo njegovim čistim objektom (Lage & Brant, 2008).

S tim u vezi, NVO počinju da imaju pomoćnu ulogu u formulisanju i sprovođenju državnih politika. Često stiču status posmatrača u glavnim vladinim i međudržavnim agencijama. U ovakvim situacijama, oni moraju pregledati procedure donošenja odluka i izbor politika, kao i pratiti odgovorno ulaganje sredstava i napredak i ishod njihove implementacije. Postupanje treće strane, očigledno sa različitim interesima od onih koji zauzimaju javne funkcije, bi u ovim slučajevima dalo veću transparentnost i legitimitet ovim inicijativama (Lage & Brant, 2008).

4.2. Koncept i razvoj civilnog društva

U neposrednoj vezi sa savremenim tendencijama definisanja građanina kao političkog subjekta je konцепција o tzv. "civilnom društvu". Pod ovim pojmom podrazumijeva se: slobodna zajednica građana kao "najviši oblik udruživanja slobodnih ljudi radi zajedničkog odlučivanja o poslovima zajednice. Civilno društvo je utemeljeno na slobodnom radu i neprikosnovenom pravu privatne svojine" (Džuverović, 1993). Za svoju osnovu ima tržišni sistem koji podstiče društvenu podelu rada, specijalizaciju i civilizovano komuniciranje, pa ga zato često nazivaju i civilizovanim društvom (Igličar, 1988).

Civilno društvo, shvaćeno u svojoj kompleksnosti, i u obe svoje komponente, privatnoj i javnoj sferi, predstavlja locus demokratije i liberalnih principa, ali i legitimnosti moderne države (Podunavac, 1995). Polazna tačka koncepta civilnog društva je građanin svojim individualnim civilnim pravima, a u njegovom središtu su građanske organizacije i udruženja. Za razliku od starih vremena, danas je mnogo širi i složeniji spektar civilnih organizacija, udruženja građana, društvenih pokreta i drugih oblika u kojima se ispoljava i živi moderno civilno društvo. Jedna od bitnih odlika klasičnog koncepta civilnog društva je neposredna komunikacija građana, komunikacija licem u lice (face-to-face communication). U moderno vrijeme, težište se prenosi na javnost, koja postaje bitan dio civilnoga društva, a djelovanje na daljinu, preko medija, dobija izuzetan značaj.

Civilno (građansko društvo) formulisano je sredinom XVIII vijeka. Prisutna su i mišljenja da je poreklo ovog koncepta antičko i da se nadovezuje na Aristotelovo formulisanje političke države i starorimske "societas civilis". Prvi put se ovaj pojam određuje od strane Tomasa Pejna u "Zdravom razumu" (1776), koji razlikujući društvo i državu, za društvo navodi da je ono proizvod zajedničkih želja, da podstiče zajedničku sreću pozitivno ujedinjavajući zajedničke osjećaje, da ohrabruje druženje i štiti građanina. "Pojam građanskog društva svakako predstavlja ključnu riječ evropske političke misli kroz čitav period 1750-1850. (Pavlović, 1995)"

Najveći doprinos teorijskom uobličavanju građanskog društva dao je Hegel tumačeći građansko društvo kao sistem potreba savremenog svijeta. Civilno društvo, po Hegelu, nastaje u određenom istorijskom periodu (buržoaske demokratije) u kome se etički principi funkcionalisanja patrijhalne porodice podižu na nivo univerzalne države. Osnovu tih principa čini pojedinac kao privatizovan građanin (Keane, 1988).

U teoriji civilnog društva sporan je (ne)doprinos Marks-a. Marksovo klasno poimanje društva negira koncept civilnog društva. Međutim, Marksovo formulisanje budućeg, besklasnog društva u kome će “sloboda jednog biti uslov slobode svih”, uvažavanje kriterijuma lične sposobnosti u društvenom poretku, ljudskih potreba kao osnove građanskog društva, a posebno formulisanje desete teze u kojoj ističe da je “stanovište novog građanskog društva ljudsko društvo ili društveno čovječanstvo”, navode na zaključak da je Marksova koncepcija budućeg društva prilog konceptu civilnog društva.

Civilno društvo je bilo i ostalo arena razmjene (the arena of exchange) u kojoj vlada, kako bi rekao Dirkem, „dualizam ljudske egzistencije”: istovremeno postojanje interesno-motivisane akcije i altruističko-idealističkih izvora društvene akcije; rivaliteta ali i međusobne naklonosti i uzajamnosti. Dovoljno je, međutim uočljiva činjenica da su se zbog izmijenjenih uslova, načina i stila života, posebno u velikim gradovima, umanjile mnoge klasične neposredne veze među ljudima, izražene u načelu da svako ima potrebu za susjedom (one needs his neighbour). Već iz ovoga se može zaključiti da je pojам civilnog društva pun unutrašnjih tenzija i protivrečnosti koje rade i opstaju zajedno. Civilno društvo je okvir u kome se traga za sintezom privatnog i opšteg dobra; oblast zajedništva (community) ali i slobodne individue (individualism); polje prava, ali i eksploracije; javne etike i individualnih interesa; individualnih strasti, ali i javne brige.

Naglo urušavanje autoritarnog socijalizma-posljednja decenija 20.vijeka i protivrječnog bujanja tzv. Novih demokratija i zamora starih demokratija.

Ideje o civilnom društvu sadržane su u pet vremenski faza, od prve verzije Hobsove države sigurnosti, Lokove verzije konstitucionalne države, Pejnovе verzije minimalne države, Hegelove verzije univerzalne države, do pete Milove i Tokvilove verzije liberalno-demokratske države.

Osnove civilnog društva su: građanin, lične slobode i svojinska prava.

Koncept je suprotnost državi kao političkom konceptu. Građansko društvo je: “od države slobodan i politički dalek prostor, društvo građanskih privatnih vlasnika (Pantelić-Vujanić & Čukanović-Karavidić, 2014).”

Savremen koncept civilnog društva obuhvata specifične socijalne veze, komunikacije, institucije i vrijednosti u čijoj osnovi se nalazi ličnost kao građanin. Drugim riječima, civilno društvo je društvo građana koji su istovremeno ličnosti i vlasnici, na tri društvena nivoa: individualnom, nivou asocijacija tj. udruženja i asocijacija asocijacija.

Ovo društvo predstavlja jedinstvo građanskih prava, asocijacija i društvenih kolektiviteta sa posebnim naglaskom na građanske ustanove, udruženja i društvene pokrete. Za održavanje ovako formulisanog društva od posebnog je značaja kultura civilnog društva, koja procesima socijalizacije prenosi osnovnu ideju poverenja građana u društvo.

Civilno društvo je „važan koncept za samorazumjevanje demokratskih aktera uopšte, a posebno značajnu ulogu ima u analizi društava u tranziciji i promjenama. Koncept civilnog društva može i treba da ima snažan demokratski naboј i svakako predstavlja teorijsku i praktičnu protivtežu autoritarnim i neototalitarnim tendencijama u razvoju savremenog društva (Pantelić-Vujanić & Čukanović-Karavidić, 2014).“ Osnovni principi civilnog društva su:

- autonomija - državna i politička,
- asocijativnost - nepolitičko udruživanje,
- kontraktualnost - kao osnov društvenog poretku,
- društveni i interesni pluralizam,
- individualnost,
- solidarnost,
- samoorganizacija,
- privatnost,
- humanost i humanitarnost,
- univerzalnost i mundijalnost.

Osim navedenog, posebno je značajno da se civilno društvo djeluje kao horizontalna društvena mreža (network), čije su karakteristike: neposredna komunikacija (face-to-face), međusudsjedská i lokalna solidarnost i podrška (neighborhood groups, support groups), spontanost, samoniklost i građanska inicijativa (grass-roots initiatives) i nepolitički i neklasno zasnovana kolektivna akcija.

Koncept civilnog društva često se povezuje sa konceptom pravne države i suprotnost je državnom totalitarizmu. U savremenoj postsocijalističkoj praksi mnogi pokreti se koriste pozivom na civilno društvo, a brojne opozicione partije sadrže u svojim ideje ove koncepcije.

4.3. Demokratski potencijal civilnog društva

Koncept civilnog društva od samog svog nastanka ima izrazit demokratski naboј. Principi na kojima počiva sama ideja civiliteta, kao što su autonomija, pluralizam, asocijativnost, samoorganizacija, solidarnost, kontraktualnost, zaštita privatnosti i dr., predstavljaju važne pretpostavke (a često i dio sadržaja i forme) svakog modernog demokratskog aranžmana političkog života. Iz ovoga, naravno, ne slijedi da je svaki model civilnog društva demokratski sam po sebi, a još manje to važi za pojedine dimenzije civilnog života. Ono što, međutim, može da se kaže sa dosta osnova to je da su civilno društvo i demokratija prirodni saveznici. To se najbolje potvrđuje u teškim vremenima za demokratiju, koja su, po pravilu, i teška vremena za civilno društvo - i obratno.

Demokratske funkcije civilnog društva su mnogobrojne. Najznačajnija je svakako ona kojom civilno društvo, izgradjujući i podižući nivo demokratske političke kulture i razvijajući odgovarajuće demokratske vrijednosti, stvara pretpostavke za demokratsko funkcionisanje institucija državne vlasti. Zatim, civilno društvo predstavlja svojevrsni i najširi kontrolni socijalni monitoring i ograničenje u odnosu na način vršenja vlasti od strane države. „Mobilizacija civilnog društva je jedno od glavnih sredstava za razotkrivanje zloupotreba i za podrivanje legitimite nedemokratskih režima (Diamond, 1994).”

Drugo značajno obilježje pojma civilnog društva je njegovo antietatističko značenje. No, već ovde se mora biti znatno oprezniji, jer stupamo na teren koji je, u odnosu na prethodnu relaciju prema demokratiji još manje jednoznačan. Previše tvrda i isključiva formulacija, po kojoj pojам civilnog društva ima apsolutno i neograničeno antietatističko značenje, odvela bi nas u protivuriječnost tipa *contradictio in adjecto*. Tako nešto tvrditi bilo bi i previše i netačno. Jer, civilno društvo pretpostavlja postojanje države kao relativno odvojene sfere od manje ili više autonomnog društva. “Akterima civilnog društva je potrebna zaštita institucionalnog poretka da brani njihovu autonomiju i slobodu djelovanja. Tako shvaćeno civilno društvo ne ograničava samo vlast države, već legitimizira autoritet države kada je on zasnovan na vladavini prava” (Diamond, 1994). Drugim riječima, civilno društvo ne isključuje, niti potire državu, već je, naprotiv, pretpostavlja kao sebi korelativni pojам.

Ključni značaj u antietatističkom obilježju civilnog društva ima činjenica da civilno društvo svojim postojanjem i djelovanjem predstavlja najozbiljnijeg kritičara države. U tom svojstvu civilno društvo je najvažniji kontrabalans državi i političkoj sferi. A jedna od važnih posljedica djelovanja civilnog društva je nastojanje da se, koliko je to moguće, suze ekspanzionističke težnje države, ili bar da se odbrani civilni društveni život od nasrtaja i potpune kontrole države i politike nad društvom. U savremenim raspravama o civilnom društву, a pogotovo u raspravama o civilnom društву u bivšim socijalističkim zemljama prije, u toku i neposredno nakon tzv. pluralističke revolucije iz 1989-te godine, ovo obilježje je bilo vrlo prisutno, jer je riječ o društvima u kojima je društveni i politički život imao izrazita etatistička obilježja.

Treća bitna odlika civilnog društva je njegova relativna autonomnost u odnosu na državu i političku sferu. Civilno društvo ili ima neophodan stepen autonomije ili ne postoji kao civilno društvo, pa ni u zametku. Autonomija civilnog života u odnosu na državu i politiku je zato možda jedna od najznačajnijih *diferentia specifica* civilnog društva. Naravno, ta autonomija ne može biti apsolutna, i tu se ukrštaju možda najveće teorijske i praktične teškoće u identifikovanju, istraživanju i razumijevanju civilnog društva. Autonomija civilnog društva označava relativno slobodan socijalni prostor za samoregulaciju određenih vrsta interesa i potreba (ekonomskih, kulturnih, vjerskih, socijalnih, karitativnih, obrazovnih i dr.). Ukoliko država ne priznaje ili ugrožava autonomiju ovog prostora, to jest ukoliko sužava prostor za civilno društvo i želi da ga potčini logici države i politike, ona – gledano na duge staze, radi protiv same sebe i sopstvene stabilnosti.

Da bi bio stabilan, svaki politički sistem mora da se pored političkih oslanja i na ne-političke stubove poretka. U stvari, može se govoriti o četiri koncentrična kruga ili polja koji čine osnovu na kojoj se konstituiše relacija civilnog društva i države. Najuži krug čini polje državne vlasti i ono treba da bude institucionalno i funkcionalno jasno omedjeno. Drugi, nešto širi krug čini političko polje u cjelini, u kome glavnu ulogu imaju političke partije i sve druge političke asocijacije i institucije koje ne pripadaju polju direktnе državne vlasti. Treći, znatno širi krug čini polje civilnog društva, koje je relativno autonomno kako u odnosu na polje državne vlasti tako i u odnosu na političko polje uopšte. Polje civilnog društva je polje u kome djeluju razni akteri civilnog života (gradjani, njihove ne-političke asocijacije i institucije, javnost).

Četvrti, najširi krug sačinjavaju sve ostale dimenzije društvenog života (porodični život, privredni život i dr.). Ono što suštinski razlikuje prva dva kruga (krug vlasti i krug politike) od druga dva kruga (polje civilnog društva i društva uopšte) je logika na osnovu koje djeluju i funkcionišu. U prva dva polja u pitanju je politička logika: logika vlasti odnosno logika moći; u druga dva su različite vrste ne-političkih logika (asocijativnost, solidarnost, kompetentnost, stvaralaštvo).

Četvrto obilježje civilnog društva je pluralizam. Pluralizam kao imanentna odrednica civilnog društva ima dvostruko značenje. Najprije, pluralizam (diverzitet) je unutrašnje svojstvo civilnog društva, odlika po kojoj se civilni život odvija u mnoštvu raznovrsnih oblika i formi (gradjanska udruženja i asocijacije, gradjanske ustanove, gradjanske inicijative). Drugo značenje je šire i odnosi se na realno sinhronijsko i dijahronijsko postojanje različitih oblika ili modela civilnog društva, kako u odnosu na različita konkretno-istorijska društva, tako i unutar jednog odredjenog društva.

4.4. Nevladine organizacije i država

Nevladine organizacije su često polarizovane na lokalne i nacionalne vlasti, ali takva dihotomija zanemaruje prirodu odnosa između njih, koji mogu varirati od otvorenih i skrivenih tenzija i aktivnog neprijateljstva do saradnje i saradnje, u zavisnosti od višestrukih uticaja kao što su uzastopni režimi vlasti i njihovi dispozicije i promjene strategija i intervencija NVO (Rosenberg, Hartwig, & Merson, 2008). Iako postoji prostor za pozitivne odnose između vlade i nevladinih organizacija za one koji rade na zajedničkim ciljevima u pružanju usluga i socijalne zaštite, na one koji otvoreno rade u zagovaranju i ljudskim pravima obično se gleda sa sumnjom ili otvorenim neprijateljstvom, posebno kada se eksplicitno osporava državi. U Pakistanu, na primjer, (Nair, 2011) ističe potencijal za saradnju kada nevladine organizacije ostaju u unaprijed definiranim ulogama pružanja usluga, ali stvaranje sukoba kada NVO izađu izvan njih kako bi doveli u pitanje vladinu politiku. Dok suradnja i jake veze s nacionalnim vladama pomažu održivosti programa (Barr, Fafchamps, & Owens, 2005), gdje se interesi države i nevladinih organizacija sve više poklapaju, to dovodi do rizika od istiskivanja interesa onih kojima su oboje odgovorni, siromašni.

Preovlađujući institucionalni aranžmani podupiru nastanak i proliferaciju NVO u zemljama u razvoju, osiguravajući da je NVO sektor svake zemlje drugačiji i poseban. Raznovrsni i složeni, odnosi između vlada i nevladinih organizacija značajno se razlikuju od zemlje do zemlje i regiona do regiona.

U Južnoj Aziji, (Nair, 2011) prati evolucionu istoriju odnosa između države i nevladinih organizacija u Bangladešu, Indiji i Pakistanu, otkrivajući da mešavina društveno-političkog okruženja, aktivnosti NVO, prisustva i programa donatora, i globalne politike i pritisaka imaju uticalo na odnose vlade i NVO u različitom stepenu u tri zemlje. Odumiranje formalnih predstavničkih institucija podstaklo je eksploziju nevladinih organizacija u Indiji, pri čemu su političke stranke od 1970-ih sve više prezirale isključene kaste i grupe. Isto tako, i na Filipinima, nesposobnost političkih partija da osiguraju zastupljenost i učešće velikog dijela stanovništva stvorila je institucionalni vakuum u koji su NVO zakoračile. Nasuprot tome, nevladine organizacije u istočnoazijskim zemljama Indoneziji i Vijetnamu su se razmnožavale kao odgovor na državnu hegemoniju, a ne na slabost formalnih institucija, pokušavajući da prošire ograničeni politički prostor dostupan civilnom društvu (Clarke, 1998).

Obilježena historijom aktivnog udruživanja u kojem su autohtone organizacije zasnovane na članstvu dugo igrale ulogu u životu i razvoju zajednice, Afrika je doživjela procvat nevladinih organizacija deceniju kasnije, počevši od 1990-ih. Kenija je, na primjer, doživjela brz porast registrovanih nevladinih organizacija, sa 400 u 1990. na preko 6.000 u 2008. Isto tako, u Tanzaniji je 41 registrovana NVO 1990. godine porasla na više od 10.000 do 2000.). U nekim zemljama, kao što je Uganda, na NVO sektor se gleda sa pomiješanim osjećajima, uključujući i neograničenu sumnju da javno dobro nije primarna motivacija koja pokreće NVO. Politički uticaji su sugerisani kao snažan uticaj na NVO u Africi, pri čemu se NVO pridružuju patronažnim mrežama političkih lidera (Brass, 2011).

U Latinskoj Americi, nevladine organizacije su istorijski funkcionisale u opoziciji prema vlasti, igrajući ključnu ulogu u jačanju civilnog društva (Drabek, 1987). Posljedično, NVO sektor ovdje proizlazi iz jačeg i radikalnijeg tijela organizacija civilnog društva koje se suprotstavlja autoritarnim režimima u cijelom regionu (Bebbington, 2005). U Meksiku su, na primjer, nevladine organizacije nastale od univerzitetski obrazovanih pripadnika srednje klase motivirane njihovom željom za 'transformacijom odozdo' kroz proces mobilizacije i senzibilizacije sa siromašnim zajednicama (Miraftab, 1997).

U ovom izvornom obliku, razvoj zajednice je viđen kao sekundarni cilj, opravdan samo na osnovu služenja višim ciljevima društvenih promjena. Ovi popularni pokreti su vremenom doživjeli fragmentaciju, slabljenje i krizu identiteta (Miraftab, 1997). Prelasci na demokratiju širom regiona značili su da nevladine organizacije više nisu mogle da zasnivaju svoj identitet isključivo na otporu, a izobličenje u podsticajima koje je podstakla strana pomoć pojačalo je pritiske na NVO da krenu ka većoj saradnji sa vladom u pružanju usluga.

5. CIVILNO DRUŠTVO I DEMOKRATIZACIJA

5.1. Participacija, demokratsko upravljanje i građanstvo

S obzirom da je pojam upravljanja centralni za pristup zasnovan na ljudskim pravima i povezan je s konceptom participacije, nije iznenađujuće otkriti da su mnoge agencije za razvojnu saradnju operacionalizirale pristup zasnovan na ljudskim pravima u programima upravljanja. Ipak, ova operacionalizacija je obilježena promjenom koncepta i uloge upravljanja (poboljšanje upravljanja, promjena društvenih odnosa i širenje demokratije), sa značajnim implikacijama na mjesto i ulogu javnog učešća u podržanim procesima.

U javnom djelovanju, koncept upravljanja se pojavio kao odgovor na krize socijalne države (Castel, 2003). Njeno pojavljivanje vezano je za izazov tradicionalnim oblicima vlasti u smislu njihovih kapaciteta da rade u javnom interesu, ujedinjuju i zastupaju svačije interes. Njegovi korijeni se nalaze u različitim vrstama kriza (političkih, ekonomskih, ekoloških i društvenih) koje više ne mogu riješiti političke stranke i društveni pokreti (Olivier, 2014).

Civilno društvo je postalo sastavni dio političkog predstavljanja i procesa donošenja odluka usmjerenih na ponovno uspostavljanje povjerenja između države i njenih građana. Izazov je bio ponovo osmisliti praksu. Učešće u tijelima upravljanja preoblikovalo je pitanje zastupljenosti i, samim tim, legitimnosti (Duchastel, 2005), kao i pitanje pristupačnosti i transparentnosti (Pitseys, 2010).

Upravljanje je postepeno postalo više način osmišljavanja javnog djelovanja nego specifičan mehanizam, usmjeren na jačanje društvenog ugovora između države i njenih građana. Smješta moć u arenu razmjene na spoju ekonomske, javne i asocijativne sfere. Proizvodnja standarda prevazilazi pravnu sferu kako bi se predložile operativnije i demokratskije odluke. Gradi se na teorijama društvenih nauka i analitičkim metodama kako bi se suočio sa izazovima balansiranja ekoloških, društvenih i ekoloških rizika (Pitseys, 2010). Participativni procesi igraju ključnu ulogu u ovom normativnom poduhvatu demokratizacije.

5.2. Učešće, inkluzija i nediskriminacija

Ljudska prava prepoznaju važnost balansiranja prava pojedinaca i grupa kako bi se garantovala jednakost za sve rješavanjem korijenskih uzroka direktnе i indirektnе diskriminacije. Jednakost u pristupu zasnovanom na ljudskim pravima nije ograničena na formalnu jednakost, već ima oblik traženja rješenja prilagođenih karakteristikama različitih pojedinaca i grupa. To se zove suštinska jednakost i odnosi se na pojam pravičnosti. Ljudska prava stoga promovišu rad na asimetriji moći identifikacijom diskriminacije i poduzimanjem odgovarajućih mjera. To se može učiniti programima koji imaju specifičan pristup (samo diskriminirane osobe se bave akcijom), integrirani pristup (specifične akcije osmišljene za diskriminirane osobe u međusektorskому programu i integrirane u programe) ili inkluzivni pristup (diskriminirane osobe 'uzimaju se u obzir posebnosti i program se prilagođava njihovim potrebama i očekivanjima).

Učešće u pristupu zasnovanom na ljudskim pravima treba analizirati i operacionalizirati u vezi s principima nediskriminacije i inkluzije. Treba da bude u stanju da izjednači uslove u pogledu pristupa participativnom procesu i da bude faktor reprezentativnosti, omogućavajući da se čuje i odgovori na glas i interes siromašnih i/ili diskriminisanih osoba.

5.3. Osnaživanje i sposobnost djelovanja

Osnaživanje i sudjelovanje dvije su neraskidivo povezane dimenzije pristupa zasnovan na ljudskim pravima. Osnaživanje omogućava pojedincima da učestvuju u politikama i programima na slobodan i smislen način, dok učešće osnažuje pojedince i grupe transformacijom neravnoteže moći i diskriminacije koji su dio osnovnih uzroka siromaštva (OHCHR, 2006). Sudjelovanje u pristupu zasnovanom na ljudskim pravima je stoga samo sebi cilj koliko i sredstvo za mjerjenje osnaživanja ljudi.

U pristupu zasnovanom na ljudskim pravima, osnaživanje u velikoj mjeri pokriva koncept agencije. Kapaciteti ljudi da 'odabiru-odlučuju-djeluju' (samopoštovanje, kritička svijest i vještine) se izgrađuju da utiču na promjenu. Ovo je sredstvo emancipacije gdje je povezano s dinamikom izgradnje svijesti i političkog razmišljanja (Chaillou & Mullenheim, 2018).

Odnosi se na „principle, kao što je sposobnost pojedinaca i zajednica da poduzmu mjere kako bi osigurali svoju dobrobit i svoje pravo da učestvuju u odlukama koje ih se tiču, a koji su usmjeravali istraživanja i društvene intervencije za marginalizirane i siromašne u Sjedinjene Američke Države decenijama“ (Calvès, 2004). Ovi kapaciteti su tri reda: 'power to', 'power with' i 'power over'.

Učešće je i sredstvo i cilj u pogledu izgradnje ovih kapaciteta: ono je sredstvo za sticanje novih vještina, pomicanje situacije naprijed, itd. To je cilj jer su akcija i glas sami po sebi pobjeda nad osjećajem impotencije (Chaillou & Mullenheim, 2018). Kao proces osnaživanja, participacija ima za cilj promijeniti društvene odnose eksploracije i ugnjetavanja u političkom smislu, a ne samo u smislu moći djelovanja, budući da je nesposobnost dominantnih grupa da 'imaju moć' posljedica njihove dominacije. a ne uzrok. Uloga grupe i solidarnih veza je stoga od vitalnog značaja za stvaranje mreža solidarnosti i time borbu protiv ugnjetavanja koje perpetuirala kršenje prava.

6. LOKALNA SAMOUPRAVA KAO OBLIK DEMOKRATSKE DECENTRALIZACIJE

6.1. Pojam lokalne samouprave

„Pod pojmom lokalne samouprave podrazumijeva se ustavno pravo lokalnog stanovništva da samostalno odlučuje o tzv. lokalnim poslovima. Centralne vlasti ne mogu zadirati u samoupravna prava lokalnih zajednica. Pošto je riječ o ustavnom pravu, lokalne zajednice imaju mogućnost da putem ustavnog suda zaštite svoja prava. (Visković, 2006)“ „Lokalna samouprava podrazumijeva pravo i sposobljenost jedinica lokalne samouprave da, u granicama zakona, reguliraju i upravljaju određenim javnim poslovima na osnovu vlastite odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva (Gavrić, Banović, & Krause, 2009)“. Lokalne organe vlasti u lokalnoj zajednici bira lokalno stanovništvo. Lokalni organi vlasti imaju slobodu u okviru djelovanja određenog zakona suverene države. Strukturu lokalne samouprave sačinjavaju elementi: tip društvenog uređenje, oblik unutrašnjeg uređenja države, dostignuti nivo demokratizacije vlasti i dr. Lokalna samouprava predstavlja specifičan tip decentralizacije u kome u sistemu državne vlasti necentralni organi vlasti nisu postavljeni od viših centralnih organa, već su neposredno izabrani od strane građana. Osnovni princip koji određuje sadržinu lokalne samouprave je princip da je razvoj lokalne samouprave vezan za demokratiju i da bez demokratije nema lokalne samouprave.

Lokalna samouprava je neotuđivo pravo građana da neposredno ili preko svojih slobodno izabranih predstavnika (organa i tela) suvereno odlučuju o najvažnijim pitanjima lokalne zajednice i upravljanja javnim poslovima, u skladu sa Ustavom i zakonom. Lokalna vlast je nezavisna u odnosu na centralnu vlast i između ova dva nivoa vlasti uspostavljaju se odnosi partnerstva i saradnje (Đorđević, 2002). Teorijski, lokalna samouprava je institucija koja ima ustavni status i ustavom garantovanu samostalnost. To je nesuverena teritorijalna zajednica u kojoj se ostvaruje relativno autonomni sistem upravljanja (Milenković, 2000).

Suština njenog postojanja je rješavanje egzistencijalnih problema i kvalitetna uslužna uloga prema lokalnom stanovništvu.

Ključna obilježja lokalne samouprave su (Bašić & Bašić, 2016):

- Autonomija i samostalnost,
- Decentralizacija i demokratizacija,
- Dobrovoljnost u djelovanju.

Ovakva obilježja lokalnu samoupravu čine značajno različitom od državne uprave, koju karakteriše hijerarhijski odnos, podređenost nižih organa višim, centralizacija i pretežno prinuda u djelovanju.

6.2. Oblici lokalne samouprave

Zajedničke karakteristike za sve oblike lokalne samouprave su sljedeće: građani u lokalnoj zajednici slobodno biraju svoje predstavničko tijelo ili neposredno odlučuju o bitnim pitanjima od interesa za lokalnu zajednicu, zakonom su određene teritorije lokalne zajednice na kojima se vrši lokalna samouprava, lokalne institucije imaju određenu organizacionu samostalnost, postoji određena finansijska samostalnost organa lokalne samouprave, lokalne institucije imaju i normativnu samostalnost u okviru ustava i zakona. U okviru mehanizma upravljanja građana u lokalnim zajednicama izdvajaju se dva osnovna oblika:

- a) neposredna lokalna samouprava - neposredno učešće građanja u upravljanju lokalnom zajednicom.
- b) posredna lokalna samouprava - posredno odlučivanje građana u lokalnim zajednicama preko svojih izabralih predstavnika.

Lokalna samouprava može da bude:

- jednosepena
- dvosepena
- trosepena

Zavisno od toga koliko nivoa lokalnih zajednica postoji između najnižih lokalnih zajednica i centralne državne vlasti.

6.3. Evropska povelja o lokalnoj samoupravi

Pozitivnim promjenama u statusu lokalne samouprave značajno je doprinio i stav koji su Evropska zajednica i kasnije Evropska unija zauzele prema ovom nivou vlasti. Od polovine 80tih godina prošlog vijeka Evropska zajednica i formalno, kroz usvajanje Povelje o lokalnoj samoupravi (1985.), priznaje da je lokalna samouprava vrlo značajan modus revitalizacije onemoćalih demokratskih institucija u zemljama razvijenog zapada, a već devedesetih Evropska unija usvaja decentralizaciju kao jedno od svojih temeljnih političkih načela i čitavim nizom ekonomskih, pravnih i političkih mjera doprinosi jačanju lokalne samouprave u zemljama članicama; subsidijarnost je u Evropskoj uniji shvaćena i kao pravni princip i kao političko načelo i sve zemlje članice moraju ga usvojiti i ugraditi u svoj pravni sistem. Kada je s kolapsom socijalizma došlo do približavanja između Evropske unije i bivših socijalističkih zemalja, svima je njima preporučena decentralizacija kao prvi korak u demokratizaciji njihovih političkih struktura i kao jedan od uslov za ulazak u Evropsku uniju (Zlokapa & Draganić, 2009).

Tokom najvećeg dijela XX vijeka politički trendovi nisu samo izgledali protivrječni i zbumujući – oni su to zaista bili. Države su, na primjer, istovremeno slabile i jačale. Slabile su prema vani zato što su se, i na Istoku i na Zapadu, države odricale dijela svog suvereniteta i prenosile ga na nadnacionalne međunarodne organizacije – Varšavski pakt, NATO pakt, Evropsku zajednicu; istovremeno, prema unutra, države su tokom prve polovine prošlog vijeka, postajale sve centralizovanije. Tek sa popuštanjem međunarodnih odnosa, i unutrašnji odnosi su postajali više relaksirani tako da se, bar u onim demokratskim zemljama, moglo postaviti pitanje: ako država sve organizuje ili čak sama sve radi, u čemu se sastoji uloga građana? Ako su država i tržište u stanju da bolje od građana predvide i ispune sve njihove potrebe i čak želje – nije li samo postojanje kategorije građana i civilnog društva dovedeno u pitanje? U demokratskim zemljama odgovor je nađen u decentralizaciji i u insistiranju na participaciji građana. U zemljama realnog socijalizma odnos između centralnih i lokalnih organa je jednom zauvijek riješen u korist onih prvih i to se pitanje kasnije više nije smjelo ni postavljati; zbog toga su se narodi ovih zemalja, poslije propasti socijalizma, učili lokalnoj demokratiji ab ovo (Zlokapa & Draganić, 2009).

Evropska povelja o lokalnoj samoupravi je međunarodni pravni instrument koji definiše i štiti principe lokalne samouprave. Usvojena je pod okriljem Vijeća Evrope u junu 1985 godine. Ova Povelja ne nameće jedan jedini model lokalne samouprave, koji bi se mogao primenjivati u svim državama članicama Vijeća Evrope, već joj je cilj je da izgradi standarde u uspostavljanju i funkcionisanju nivoa vlasti koji je najbliži građanima kako bi se obezbjedilo efikasno učešće članova konkretnе lokalne zajednice u odlučivanju o onome što se tiče njihovog svakodnevnog života. Povelja obavezuje ugovorne strane (države članice Vijeća Evrope) da primjene osnovna pravila koja garantuju političku, administrativnu i finansijsku nezavisnost lokalnih vlasti.

Povelja se sastoji iz tri dela. Prvi dio sadrži materijalne odredbe koje ustanovljavaju principe lokalne samouprave. Ove odredbe utvrđuju potrebu ustavno-pravnog i zakonodavnog utemeljenja lokalne samouprave, te definišu koncept i načela koja regulišu prirodu i domet ovlašćenja lokalnih vlasti. Drugi dio Povelje sadrži takozvane mješovite odredbe kojima se reguliše domet obavezivanja svake države ugovornice, pomenutim odredbama povelje. Treći dio Povelje zadrži završne odredbe koje su karakteristične i za ostale konvencije Vijeća Evrope a koje regulišu postupak potpisivanja, ratifikacije i stupanja na snagu Povelje u državama članicama.

Evropska povelja o lokalnoj samoupravi dobar je okvir za kvalitetno i suvremeno koncipiranje i prakticiranje lokalne samouprave. Ona u sebi razrađuje načelo decentralizacije, načelo demokratizacije, načelo samoorganizacije i načelo supsidijarnosti.

Prema Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi, koju je donio Savjet Evrope 1985. godine, lokalnu samoupravu možemo definisati kao pravo građana i organa lokalne samouprave da u okviru zakona uređuju i upravljaju određenim javnim poslovima, na osnovu sopstvene odgovornosti u interesu lokalnog stanovništva (Kunić, 2010).

Evropska povelja o lokalnoj samoupravi sadrži odredbe koje determinišu principe odnosa centralnih i lokalnih organa, a to su princip legaliteta, princip efikasnosti i ekspeditivnosti, princip srazmjernosti i princip tzv. rezidualne nadležnosti, te princip supsidijarnosti, odnosno pravedne autonomije (Bašić & Bašić, 2016).

Centralni princip Povelje koji određuje prirodu lokalne samouprave je subsidijskost. Ovaj princip, koji istovremeno predstavlja jedan od osnovnih principa evropske integracije, ključan je za razumijevanje svih procesa koji se odigravaju na poddržavnom nivou. Iz principa subsidijskosti dolazi da "javni poslovi načelno mogu da obavljaju one vlasti koje su najbliže građanima" (čl. 4, stav 3). Na nižim nivoima vlasti ne treba obavljati samo one poslove koji se efikasnije mogu obaviti na višim nivoima vlasti. Zanimljivo je da se ovaj princip primjenjuje prije svega pri raspodjeli nadležnosti između Evropske unije i njenih država članica, a da je tek nakon toga počeо da se primjenjuje na odnose između različitih nivoa vlasti u jednoj istoj državi. Princip subsidijskosti ukazuje na pravac u kome treba razmišljati da bi se došlo do rješenja koja su u skladu sa decentralizacijom. Suština subsidijskosti koja čini osnovu svake dosljedne decentralizacije je u tome da sve što neka lokalna zajednica ili region mogu samostalno da urade ne treba da radi viša zajednica, kao što je pokrajina ili država. Kao i kod federacije, državi ostaje da se bavi isključivo onim pitanjima koja niže zajednice nisu u stanju samostalno da reše.

6.3.1. Primjena Evropske povelje u BiH

Pravo na lokalnu samoupravu sastavni je dio općih ljudskih prava i jedno od temeljnih opredjeljenja u osiguranju najviših standarda ljudskih prava i sloboda. Organiziranje i funkcioniranje sistema lokalne samouprave u BiH i dalje nailazi na određene poteškoće, pa i nerazumijevanja. Pri tome, lokalna vlast je nivo najbliži građanima, i neposredno je odgovorna za kreiranje sredine koja omogućava ekonomski razvoj i jako civilno društvo. Koncept lokalne samouprave utvrđen Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi koju je ratificirala i Bosna i Hercegovina 12. 07. 2002. godine, podrazumijeva lokalnu samoupravu kao „pravo i sposobljenost lokalnih organa vlasti da, u granicama zakona, reguliraju i rukovode znatnim dijelom javnih poslova, na osnovu vlastite odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva.“ To prvenstveno znači da lokalna samouprava mora zadovoljiti potrebe građana i odgovoriti na svakodnevne i konstantne zahtjeve za pružanje usluga lokalnom stanovništvu, odnosno obavljati poslove, izgrađivati i održavati lokalnu infrastrukturu, finansije i efikasnu upravu. Nepodijeljeno je mišljenje predstavnika gradova i općina da stanje lokalne samouprave u BiH danas nije zadovoljavajuće.

Ovakvo stanje lokalne samouprave direktna je posljedica neusklađenosti zakona BiH sa standardima Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, kao i jakih trendova centralizacije vlasti, posebno u oblasti fiskalne politike, što ima vrlo negativne posljedice na mogućnost i sposobnost lokalnih organa vlasti da adekvatno zadovolje potrebe i zahtjeve lokalnog stanovništva. Osnovna polazišta Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, koja definiraju izvore prihoda lokalnih organa vlasti su u odnosu njima povjerenim poslovima, nisu ni približno primjenjeni u važećem zakonskom okviru, što konkretno znači da izvori finansiranja lokalne samouprave nisu primjereni dužnostima koje lokalnim vlastima propisuju entitetski ustavi i zakoni. U tom kontekstu iznenađujući je podatak da od ukupne sume prikupljenih javnih prihoda u Bosni i Hercegovini, MANJE OD JEDNE DESETINE pripada lokalnim organima vlasti, što znači da je većina javnih prihoda koncentrirana u budžetima viših nivoa vlasti. Poseban problem predstavlja i nedostatak komunikacije između lokalnih organa vlasti na jednoj strani, te kantona i entiteta na drugoj, posebno u procedurama kreiranja i donošenja zakona i drugih propisa centralne vlasti koji ih se izravno tiču, naročito distribucije prihoda i povjerenja dodatnih poslova. Efikasan sistem lokalne demokracije i poštivanje lokalne samouprave podrazumijeva učešće lokalnih zajednica u planiranju unutrašnje politike i u pripremi zakona koji se odnose na njihove ovlasti. Zbog naprijed navedenih razloga, ustavna i zakonska reforma lokalne samouprave u BiH nameće se kao imperativ bez kojeg nije moguće nastaviti započete pozitivne trendove uspostave i razvoja lokalne demokracije i razvoja građanskog društva na lokalnom nivou. Neophodne ustavne, zakonske, organizacijske i finansijske promjene u sistemu lokalne samouprave trebaju omogućiti da lokalni organi vlasti, na demokratski način izabrani, budu nadležni za samostalno donošenje odluka, u skladu sa svojim ovlastima, te u potpunosti sposobni da svoje ovlasti i ostvare. Posebno je važno osigurati da se ovlasti lokalnih organa vlasti zagarantiraju Ustavom, kao i da se da Ustavna garancija lokalnoj samoupravi, kao organu od posebnog društvenog interesa. Ukoliko bi došlo do očekivane reforme lokalne samouprave, ona bi usuglasila postojeći neodgovarajući sistem lokalne samouprave sa standardima postavljenim u Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi, što bi osiguralo decentralizaciju vlasti i fiskalnu politiku i osposobilo lokalne organe vlasti da upravljaju i rukovode javnim poslovima, kreiraju poresku politiku, ubiru prihode i samostalno finansiraju svoje djelatnosti.

Zaštita prava lokalne samouprave mora se osigurati Ustavom, u skladu sa paragrafom XI Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, a osnovni instrument te zaštite je da se omoguće i odgovarajuća pravna sredstva, posebno, mogućnost direktnog pokretanja postupka pred ustavnim sudovima radi neposredne ustavnopravne zaštite prava i interesa lokalnih organa vlasti, u odnosu na akte i propise centralnih organa vlasti, koje im osporavaju nadležnosti, uskraćuju finansijska sredstva, ili pak krše Ustavom ili zakonom zagarantirane principe lokalne samouprave. Sve naprijed navedeno ukazuje na evidentne manjkavosti sistema lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, karakteristične za sve države jugoistočne Evrope koje prolaze kroz tranzicijske procese, nastojeći usuglasiti svoje zakonodavstvo s evropskim standardima, a radi pripreme za proces prijema u Evropsku uniju. Zbog toga, poseban značaj za podizanje nivoa svijesti o standardima lokalne samouprave kod nosilaca vlasti u Bosni i Hercegovini, građana i cjelokupne javnosti Publikacija koju su nam zajednički pripremili Vijeće Evrope i Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini. Publikacija sadrži zbirku najznačajnijih dokumenata Vijeća Evrope koji se odnose na lokalnu samoupravu čiju predvodnicu, bez sumnje, predstavlja Evropska povelja o lokalnoj samoupravi. Uvjereni smo da će Publikacija doprinijeti boljem razumijevanju principa i značaja lokalne samouprave i potaći gradove i općine da zajedno, samostalno ili udruženo u asocijacije lokalnih vlasti zauzmu aktivan stav u provedbi ovih standarda na lokalnom nivou. Promocija principa dobre uprave, razvoj lokalne samouprave i opća demokratizacija odnosa u zemlji, ostaje naše osnovno i trajno opredjeljenje.

6.3.2. Ustavni položaj lokalne samouprave u BiH

Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži nijednu izričitu odredbu o lokalnoj samoupravi. Samo se u jednom mjestu ovog ustava govori o teritorijalnoj organizaciji tj. u odredbi kojom se utvrđuje obaveza Entiteti i sve njihove administrativne jedinice će se u potpunosti pridržavati ovog Ustava, kojim se stavljuju van snage zakonske odredbe Bosne i Hercegovine i ustavne i zakonske odredbe entiteta koje mu nisu saglasne, kao i odluka institucija Bosne i Hercegovine. Opšta načela međunarodnog prava su sastavni dio pravnog poretku Bosne i Hercegovine i entiteta.

Upravo ovakav ustavni zahtjev znači obavezu svih nosilaca javnih funkcija u Bosni i Hercegovini da moraju poštovati osnovne demokratske principe, a jedan od osnovnih je da je lokalna samouprava među osnovnim temeljima svakog demokratskog sistema i da je pravo građana da učestvuju u vođenju javnih poslova demokratski princip koji važi u svim zemljama razvijene demokratije. S obzirom da je Bosna i Hercegovina članica Savjeta Evrope i da je ratifikovala Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi, razumljivo je uspostavljanje sistema decentralizacije vlasti i demoktaskih načela kao glavnih opredjeljenja. To znači puno poštovanje prava povjerenih lokalnim vlastima, bez uskraćivanja ili ograničavanja od strane centralne vlasti, osim uslučajevima predviđenim zakonom. Evropska povelja garantuje osnove lokalnih demokratija, i od država koje su je usvojile traži da ona za te zemlje ima značaj jačeg pravnog akta, da kao međunarodni sporazum bude pravni izvor za domaće zakonodavstvo.

6.4. Oblici lokalne samouprave u BiH

6.4.1. Lokalna samouprava u BiH

Karakteristike i složenost lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini proizilaze iz njene složene organizacione i funkcionalne strukture sačinjene od dva entiteta i Distrikta Brčko, sa visokim stepenom samostalnosti i nadležnosti u funkcionisanju državne uprave. Ustav Bosne i Hercegovine, za razliku od većine danas važećih ustava u razvijenim zemljama, ni u jednom svom stavu ne određuje niti reguliše lokalnu samoupravu, izuzev teritorijalne organizacije Bosne i Hercegovine. U drugim zemljama, lokalna samouprava je tretirana kao pravo građana. Prema Ustavu Bosne i Hercegovine, lokalna samouprava spada u okvir nadležnosti entiteta. Međutim, imajući u vidu da je Bosna i Hercegovina potpisnica Evropske povelje o lokalnoj samoupravi iz 1954. godine, sa kojom nisu usklađena ustavna i zakonska rješenja, ona je u pravnom smislu obavezuje. Osnovni oblik jedinica lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini su općine, odnosno gradovi i ne postoje drugostepeni oblici jedinica lokalne samouprave koji su prisutni u uporednim pravnim sistemima kao što su okruzi, departmani i slično. Trenutno, u Bosni i Hercegovini egizistira 80 općina u Federaciji BiH i 63 općine u Republici Srpskoj, odnosno, postoje dva različita i oprečna sistema lokalne samouprave, kada su u pitanju položaj, nadležnosti i funkcionisanje općina, gradova i drugih oblika lokalne samouprave (Bašić & Bašić, 2016).

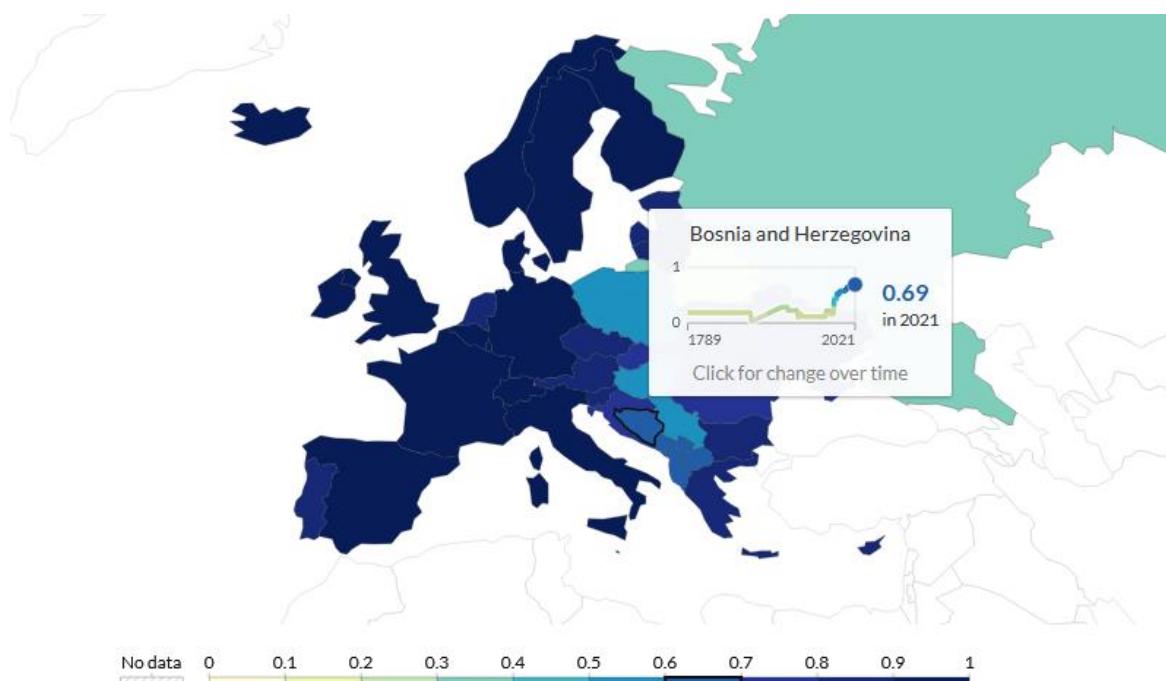
Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini se razvija kroz dva odvojena i u izvjesnoj mjeri različita supsistema – onaj u Republici Srpskoj i onaj u FBiH. Međutim, pošto se entiteti Bosne i Hercegovine međusobno veoma razlikuju, to i lokalna samouprava ima donekle različit tretman u Republici Srpskoj i FBiH. To se ogleda u različitim nadležnostima koje ustavi i zakoni povjeravaju općinama kao jedinicama lokalne samouprave, u različitom stepenu u kojem općine ostvaruju povjerena im ovlaštenja i u različitom odnosu općina sa višim nivoima vlasti. Većina trenutno važećih ustava u razvijenim i modernim državama lokalnu samoupravu tretira kao pravo građana te detaljno definiše pravo lokalne samouprave. To nije slučaj sa važećim Ustavom BiH iz 1995. u kojem se uopće ne spominje lokalna samouprava. „Ustav ne sadrži ni jednu opću normu kojom bi se garantovalo pravo čovjeka na lokalnu samoupravu. Međutim, s obzirom na to da je BiH potpisala Evropsku povelju o lokalnoj samoupravi 1994., Povelja je postala sastavni dio pravnog sistema BiH, mada sva ustavna i zakonska rješenja u BiH još nisu u potpunosti usklađena sa Poveljom (Trnka, 2006)“.

Ovim zasebnim entitetskim zakonima se ne završava proces parcijalizacije u sistemu lokalne samouprave, jer svaki kanton u FBiH ima svoj zakon o lokalnoj samoupravi (ukupno 10 kantonalnih zakona), a pored toga i općinske statute. Kako u Republici Srpskoj nema kantona, ne postoje ni regionalni zakoni o lokalnoj samoupravi već se općine smatraju najvišom jedinicom lokalne samouprave.

7. ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

7.1. Politički sistem Bosne i Hercegovine

Trenutni politički sistem Bosne proizlazi iz Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji je okončao tri i po godine rata. I danas BiH ostaje – u stvari – međunarodni protektorat. Ured visokog predstavnika (OHR) nastavlja da ispunjava ulogu međunarodnog administratora, a strane trupe ostaju, iako na značajno smanjenom nivou. Bosna je i dalje jedna od najsirošnjih zemalja u Evropi. Ekonomija još uvijek ne uspijeva da obezbijedi radna mjesta, prosperitet i prihode neophodne za poboljšanje javnih usluga. Nacionalističke stranke i dalje dominiraju političkom scenom. U većini slučajeva, obrazovni sistem je još uvijek segregiran i politizovan. Provedba zakonodavstva i politika usmjerenih na reformu kasni i sporadična. U nekim slučajevima, etnički faktori utiču na poštovanje propisa.

Slika 1. Učešće civilnog društva u Evropi, 2021

Ustav Bosne i Hercegovine ne spominje lokalnu samoupravu niti postojanje regija. Budući da Ustav ništa ne kaže o ovakvim stvarima, može se zaključiti da su u nadležnosti entiteta, s obzirom da su sva ovlaštenja koja Ustavom nisu izričito data institucijama Bosne i Hercegovine u entitetima (član III, 3.).

Ovo se samo po sebi ne može smatrati suprotnim Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi ili nacrtu Evropske povelje o regionalnoj samoupravi. Ovi tekstovi predviđaju da se principi lokalne i regionalne samouprave priznaju u Ustavu "gdje je to izvodljivo" (član 2). Ova odredba bi se mogla protumačiti kao dopuštanje raspodjele ovlasti u pitanjima lokalne i regionalne demokratije između države i entiteta.

Međutim, iako je prihvatljivo da Ustav države ne govori ništa o principu lokalne i regionalne samouprave, to ne oslobađa entitete da daju smjernice o takvim pitanjima u svojim ustavima. Ovlaštenja u pitanjima lokalne i regionalne samouprave imaju entiteti (Federacija i RS), koji stoga moraju osigurati usklađenost sa relevantnim evropskim principima i standardima kroz svoje Ustave i svoje zakonodavstvo. Sistem je doduše složen, ali to ne znači da može izostaviti tako važne principe. Ono što podrazumijeva je posebna analiza zakona koji uređuju lokalnu i regionalnu samoupravu u Federaciji Bosne i Hercegovine i u Republici Srpskoj.

7.2. Uloga nevladinih organizacija

Danas, širom svijeta, nevladine organizacije pomažu u uspostavljanju i ojačanju demokratiju na tri ključna načina:

- Prvo, nevladine organizacije rade na uspostavljanju svijesti o poštovanju prava pojedinaca na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja, što je ključno za participativnu demokratiju,
- Drugo, nevladine organizacije rade na tome da osiguraju jednake uslove u kojima se kandidati za izborne funkcije mogu nadmetati i da cijeli izborni proces bude slobodan i pošten.
- Treće, nevladine organizacije rade na izgradnji i jačanju vladavine pravednih zakona i odgovornih i odgovornih institucija vlasti kako bi prava pojedinaca bila zaštićena bez obzira na to koje osobe ili stranke mogu biti na funkciji u bilo kojem trenutku.

GlobalGiving Atlas ima više od 8,7 miliona potvrđenih neprofitnih, dobrotvornih i nevladinih organizacija, uključujući 23,372 dobrotvorne i neprofitne organizacije u Bosni i Hercegovini (www.globalgiving.org, 2023).

7.3. Sporazum o saradnji Vijeća ministara i nevladinih organizacija

Sporazum o saradnji Vijeća ministara Bosne i Hercegovine i nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini je dokument kojim se utvrđuju zajedničke vrijednosti, principi, načela i prioriteti saradnje između Vijeća ministara Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vijeće ministara BiH) i nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini. Strane potpisnice Sporazuma su Vijeće ministara BiH i svaka nevladina organizacija ili mreža nevladinih organizacija koja je potpisala Sporazum, ili je nakon njegovog potpisivanja i stupanja na snagu pisanim putem obavijestila Sektor za pravnu pomoć i razvoj civilnog društva Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine da pristupa Sporazumu. U navedenom sporazumu se definiše da je participativna demokratija slobodno i nesmetano učestvovanje građana i nevladinih organizacija u javnom životu, uključujući i procese kreiranja i primjene javnih politika (član 3 stav e).

8. OPIS I ANALIZA REZULTATA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

U toku izrade magistarskog rada izvedeno je empirijsko istraživanje gdje anketirano je 137 ispitanika na području Bosne i Hercegovine kojima je uputnik podijeljen online putem platforme google forms. Ispitanicima su ponuđeni odgovori na način da su ispitanici mogli da odaberu samo jedan od ponuđenih odgovora. Veći dio pitanja, odnosno odgovora koji su ponuđeni ispitanicima formiran je po principu petostepene likertove skale. Ukupan broj pitanja je bio 11. Kada je u pitanju polna struktura ispitanika, ispitano je 97 žena i 40 muškaraca. Što se starosne strukture ispitanika tiče, 14 anketiranih je starosti od 18 -25 godine, 57 anketiranih je starosti od 26-35 godina, 42 anketirana građanina su starosti od 36 – 45 godina,dok je 15 građana od 46 – 55 godina, a 9 građana je preko 55 godina. Ako uzmemo u obzir činjenicu su mladi pripadaju kategoriji do 35 godina, može se istaći da većina anketiranih (71 osoba) pripadaju kategoriji mladih.

Kada je obrazovanje u pitanju, učesnika sa srednjom stručnom spremom je 39 a dok je sa visokom stručnom spremom njih 98. Dakle, većina anketiranih su visoko obrazovane osobe.

U istraživanju je učestvovalo 70.8 % žena i 29,2 % muškaraca.

Tabela 1. Polna struktura ispitanika

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Žensko	97	70.8	70.8	70.8
Muško	40	29.2	29.2	100.0
Total	137	100.0	100.0	

Kada je u pitanju starosna struktura ispitanika, dominiraju ispitanici starosti od 26 do 35 godina (41,6%), i ispitanici starosti 36-45 godina (30,7%).

Tabela 2. Starosna struktura ispitanika

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-25 godina	14	10.2	10.2	10.2
	26-35 godina	57	41.6	41.6	51.8
	36-45 godina	42	30.7	30.7	82.5
	46-55 godina	15	10.9	10.9	93.4
	preko 55 godina	9	6.6	6.6	100.0
	Total	137	100.0	100.0	

Najviše je ispitanika sa visokom stručnom spremom (71,5), do dok ispitanici sa srednjom stručnom spremom participiraju sa 28,5%.

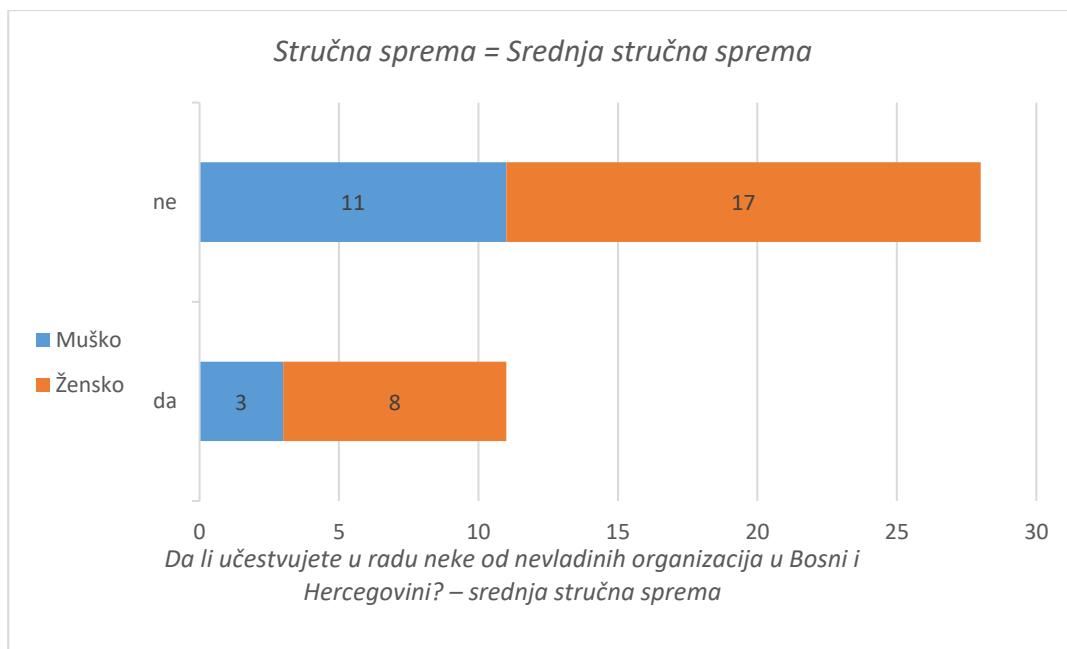
Tabela 3. Stepen obrazovanja ispitanika

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Srednja stručna spremma	39	28.5	28.5	28.5
	Visoka stručna spremma	98	71.5	71.5	100.0
	Total	137	100.0	100.0	

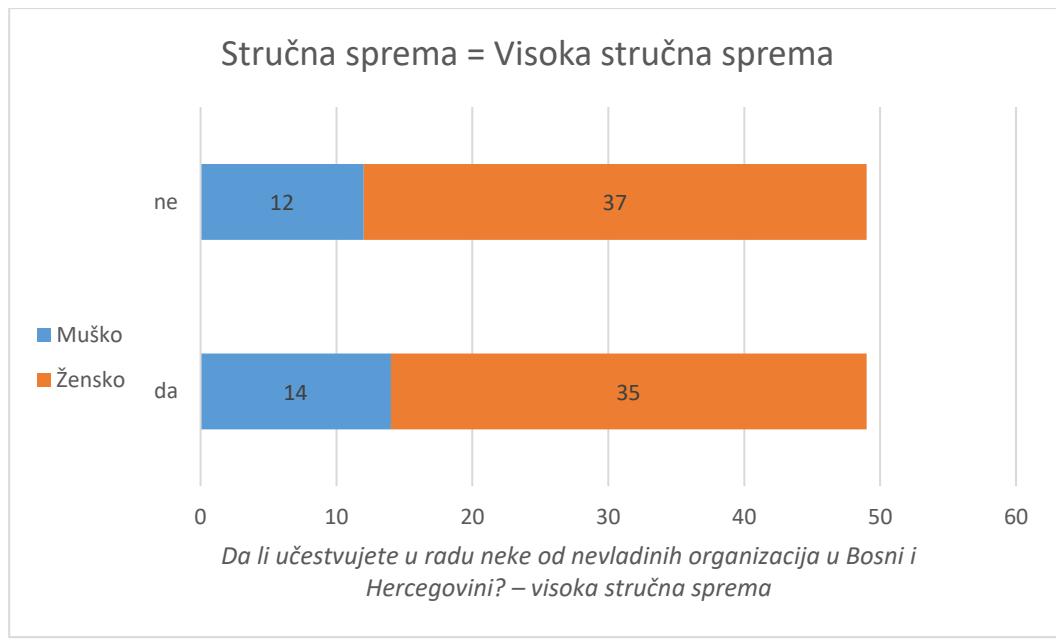
Tabela 4. Da li učestvujete u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini?

Stručna spremna				Da li učestvujete u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini?		Total
				Da	Ne	
Srednja stručna spremna	Pol	Žensko	Count	8	17	25
			% within Pol	32.0%	68.0%	100.0%
		Muško	Count	3	11	14
	Total		% within Pol	21.4%	78.6%	100.0%
			Count	11	28	39
			% within Pol	28.2%	71.8%	100.0%
Visoka stručna spremna	Pol	Žensko	Count	35	37	72
			% within Pol	48.6%	51.4%	100.0%
		Muško	Count	14	12	26
	Total		% within Pol	53.8%	46.2%	100.0%
			Count	49	49	98
			% within Pol	50.0%	50.0%	100.0%
Total	Pol	Žensko	Count	43	54	97
			% within Pol	44.3%	55.7%	100.0%
		Muško	Count	17	23	40
	Total		% within Pol	42.5%	57.5%	100.0%
			Count	60	77	137
			% within Pol	43.8%	56.2%	100.0%

Skoro polovina ispitanika učestvuju u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini (43,8%), dok njih 56,2% ne učestvuju u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini.

Grafikon 1. Da li učestvujete u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini? – srednja stručna spremma

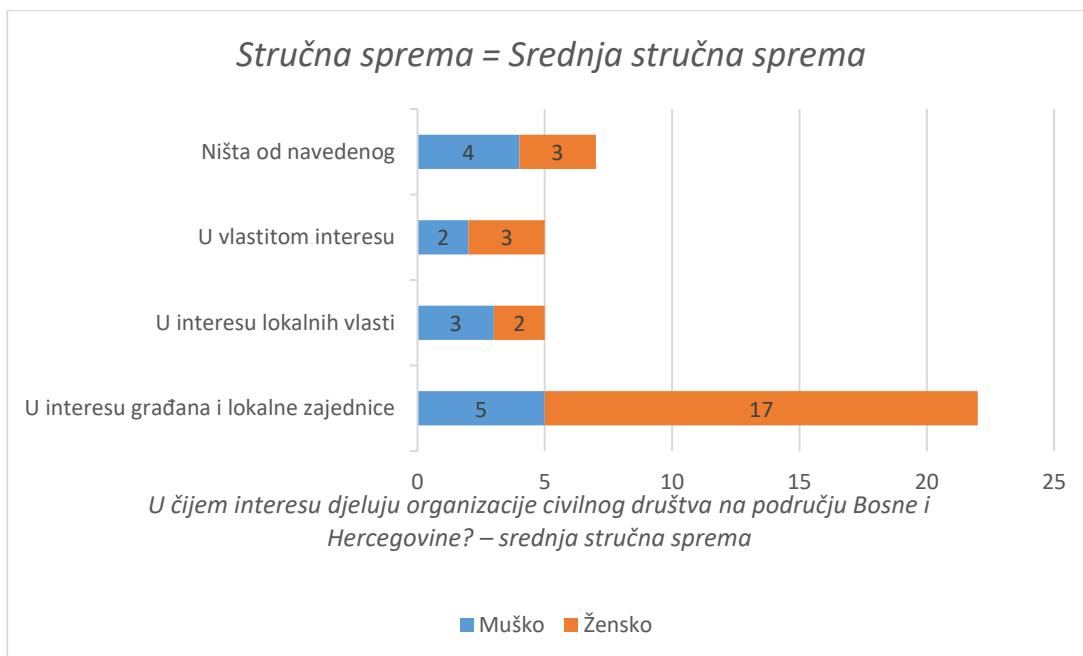

Grafikon 2. Da li učestvujete u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini? – visoka stručna spremma

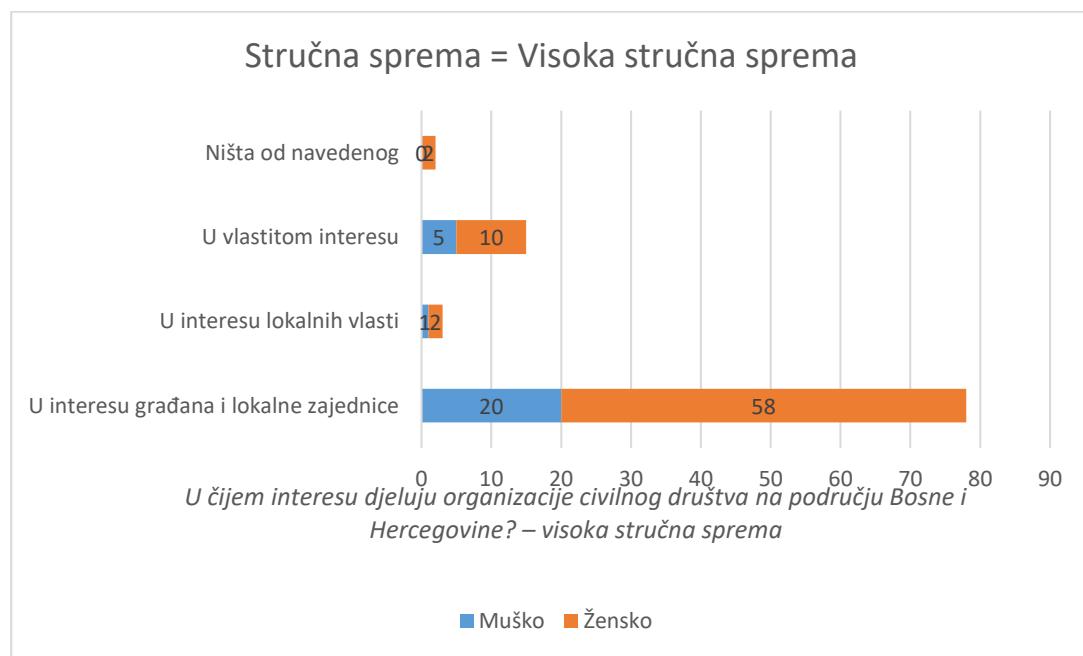
Tabela 5. U čijem interesu djeluju organizacije civilnog društva na području Bosne i Hercegovine?

				U čijem interesu djeluju organizacije civilnog društva na području Bosne i Hercegovine?				Total
				U interesu građana i lokalne zajednice	U interesu lokalnih vlasti	U vlastitom interesu	Ništa od navedenog	
Stručna spremna								
Srednja stručna spremna	Pol	Žensko	Count	17	2	3	3	25
			% within Pol	68.0%	8.0%	12.0%	12.0%	100.0%
		Muško	Count	5	3	2	4	14
	Total		% within Pol	35.7%	21.4%	14.3%	28.6%	100.0%
			Count	22	5	5	7	39
			% within Pol	56.4%	12.8%	12.8%	17.9%	100.0%
Visoka stručna spremna	Pol	Žensko	Count	58	2	10	2	72
			% within Pol	80.6%	2.8%	13.9%	2.8%	100.0%
		Muško	Count	20	1	5	0	26
	Total		% within Pol	76.9%	3.8%	19.2%	0.0%	100.0%
			Count	78	3	15	2	98
			% within Pol	79.6%	3.1%	15.3%	2.0%	100.0%
Total	Pol	Žensko	Count	75	4	13	5	97
			% within Pol	77.3%	4.1%	13.4%	5.2%	100.0%
		Muško	Count	25	4	7	4	40
	Total		% within Pol	62.5%	10.0%	17.5%	10.0%	100.0%
			Count	100	8	20	9	137
			% within Pol	73.0%	5.8%	14.6%	6.6%	100.0%

Većina ispitanika (73%) smatra da organizacije civilnog društva na području Bosne i Hercegovine djeluju u interesu građana i lokalne zajednice, dok 14,6% ispitanika smatra da djeluju u vlastitom interesu, a 5,8% ispitanika smatra da djeluju u interesu lokalnih vlasti.

Grafikon 3. U čijem interesu djeluju organizacije civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? – srednja stručna spremma

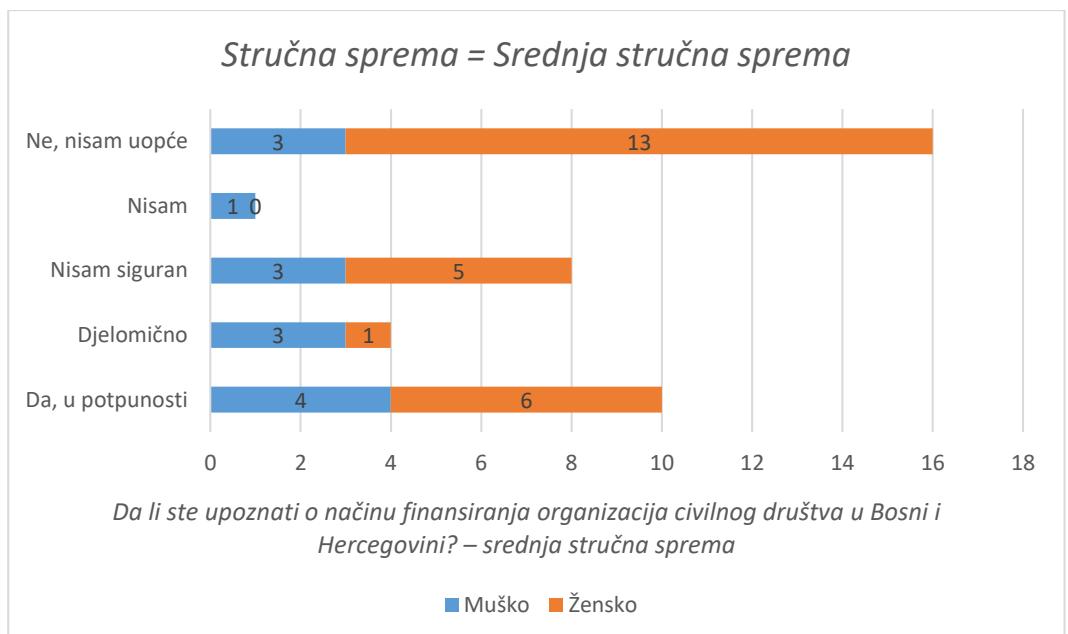

Grafikon 4. U čijem interesu djeluju organizacije civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? – visoka stručna spremma

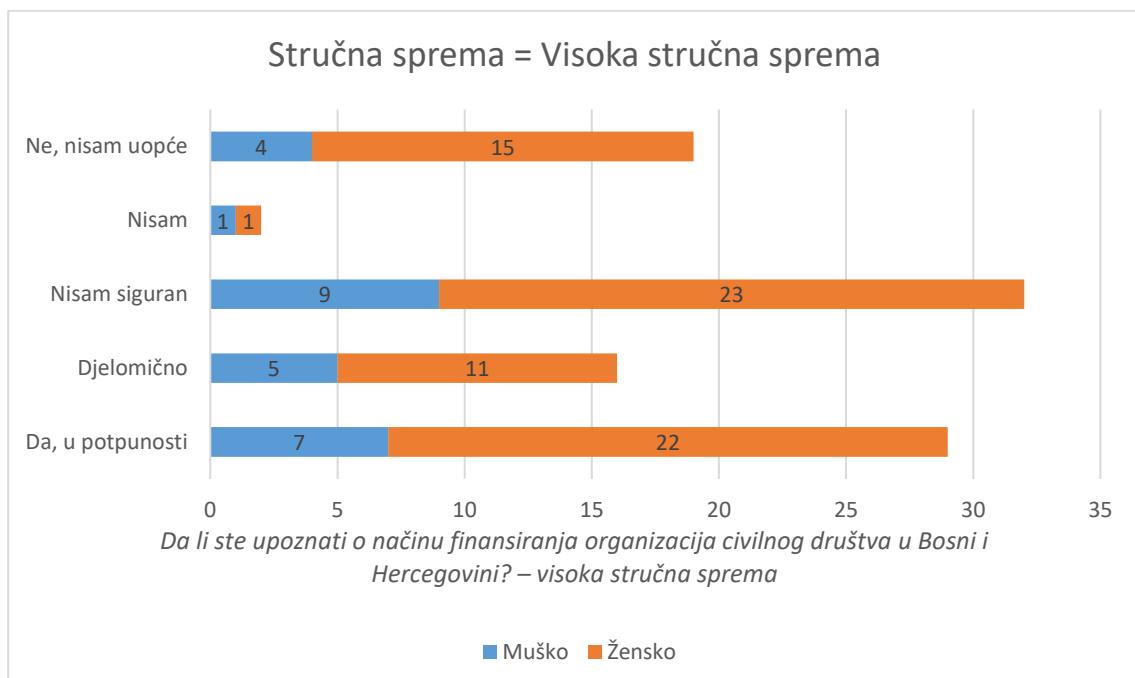
Tabela 6. Da li ste upoznati o načinu finansiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini?

Stručna spremna			Da li ste upoznati o načinu finansiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini?					Total
			Da, u potpunosti	Djelimično	Nisam siguran	Nisam	Ne, nisam uopće	
Srednja stručna spremna	Pol	Žensko	Count	6	1	5	0	13 25
		% within Pol	24.0%	4.0%	20.0%	0.0%	52.0%	100.0%
		Muško	Count	4	3	3	1	3 14
	Total	% within Pol	28.6%	21.4%	21.4%	7.1%	21.4%	100.0%
		Count	10	4	8	1	16	39
		% within Pol	25.6%	10.3%	20.5%	2.6%	41.0%	100.0%
Visoka stručna spremna	Pol	Žensko	Count	22	11	23	1	15 72
		% within Pol	30.6%	15.3%	31.9%	1.4%	20.8%	100.0%
		Muško	Count	7	5	9	1	4 26
	Total	% within Pol	26.9%	19.2%	34.6%	3.8%	15.4%	100.0%
		Count	29	16	32	2	19	98
		% within Pol	29.6%	16.3%	32.7%	2.0%	19.4%	100.0%
Total	Pol	Žensko	Count	28	12	28	1	28 97
		% within Pol	28.9%	12.4%	28.9%	1.0%	28.9%	100.0%
		Muško	Count	11	8	12	2	7 40
	Total	% within Pol	27.5%	20.0%	30.0%	5.0%	17.5%	100.0%
		Count	39	20	40	3	35	137
		% within Pol	28.5%	14.6%	29.2%	2.2%	25.5%	100.0%

Četvrtina ispitanika (25,5%) smatra da uopće nisu upoznati o načinu finansiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini, dok 28,5% ispitanika smatra da su upoznati u potpunosti.

Grafikon 5. Da li ste upoznati o načinu finansiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini? – srednja stručna spremma

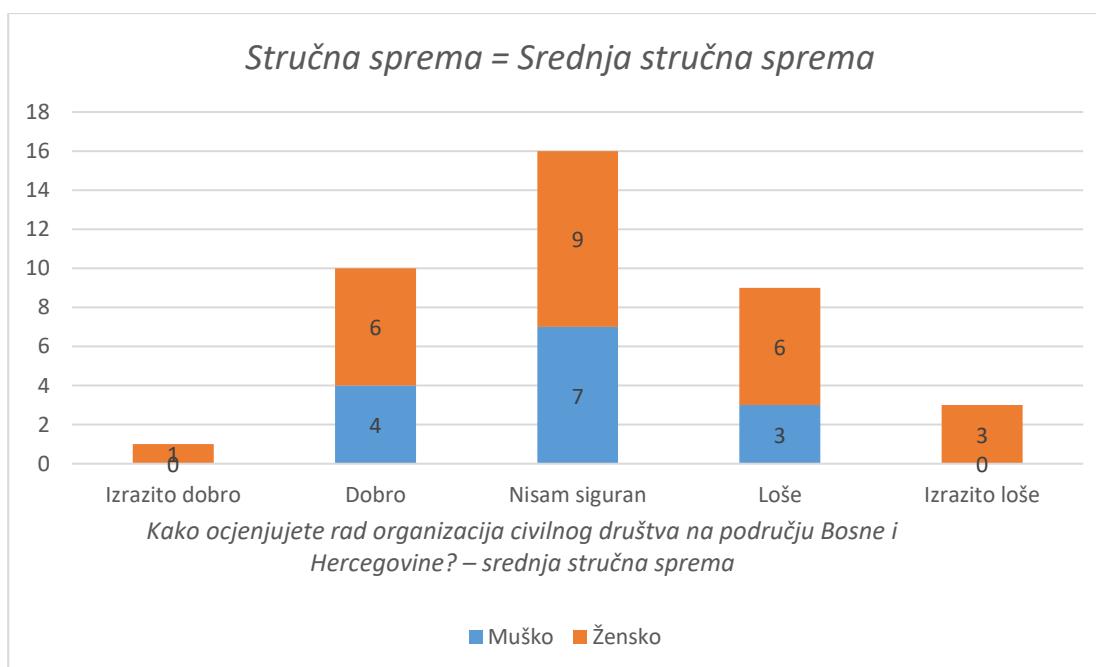

Grafikon 6. Da li ste upoznati o načinu finansiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini? – visoka stručna spremma

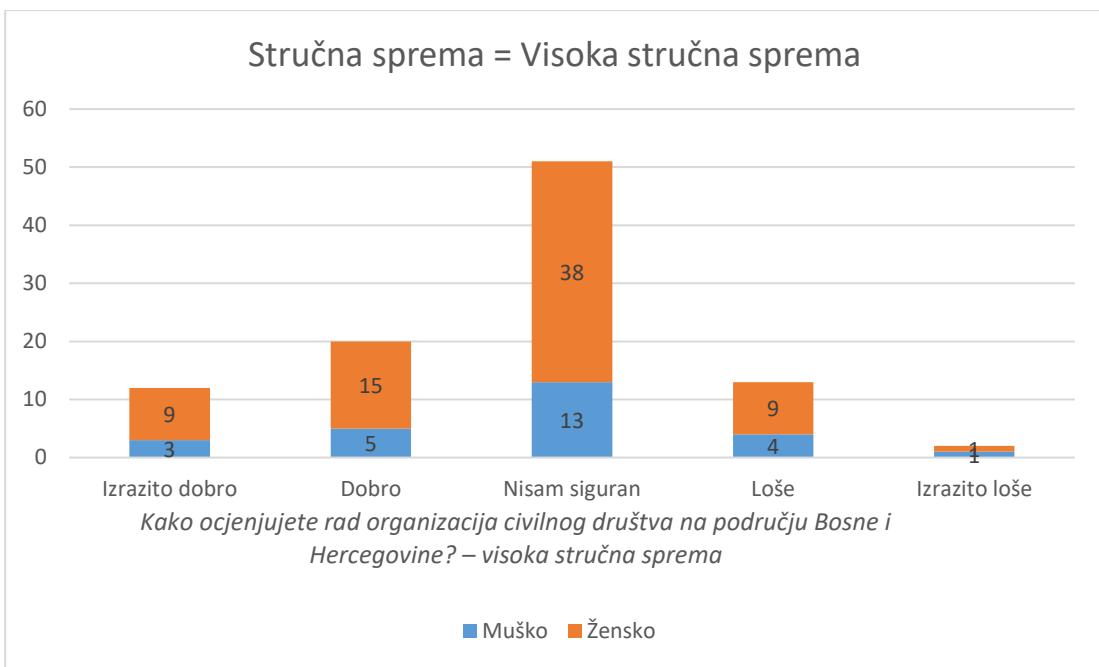
Tabela 7. Kako ocjenjujete rad organizacija civilnog društva na području Bosne i Hercegovine?

			Kako ocjenjujete rad organizacija civilnog društva na području Bosne i Hercegovine?					Total
			Izrazito dobro	Dobro	Nisam siguran	Loše	Izrazito loše	
Stručna sprema								
Srednja stručna sprema	Pol	Žensko	Count	1	6	9	6	3 25
			% within Pol	4.0%	24.0%	36.0%	24.0%	12.0% 100.0%
		Muško	Count	0	4	7	3	0 14
	Total		% within Pol	0.0%	28.6%	50.0%	21.4%	0.0% 100.0%
			Count	1	10	16	9	3 39
			% within Pol	2.6%	25.6%	41.0%	23.1%	7.7% 100.0%
Visoka stručna sprema	Pol	Žensko	Count	9	15	38	9	1 72
			% within Pol	12.5%	20.8%	52.8%	12.5%	1.4% 100.0%
		Muško	Count	3	5	13	4	1 26
	Total		% within Pol	11.5%	19.2%	50.0%	15.4%	3.8% 100.0%
			Count	12	20	51	13	2 98
			% within Pol	12.2%	20.4%	52.0%	13.3%	2.0% 100.0%
Total	Pol	Žensko	Count	10	21	47	15	4 97
			% within Pol	10.3%	21.6%	48.5%	15.5%	4.1% 100.0%
		Muško	Count	3	9	20	7	1 40
	Total		% within Pol	7.5%	22.5%	50.0%	17.5%	2.5% 100.0%
			Count	13	30	67	22	5 137
			% within Pol	9.5%	21.9%	48.9%	16.1%	3.6% 100.0%

Manji broj ispitanika (9,5%) ispitanika rad organizacija civilnog društva na području Bosne i Hercegovine ocjenjuje izrazito dobro, dok 3,6% ispitanika ocjenjuje izrazito loše. Čak 48,9% ispitanika nisu sigurni.

Grafikon 7. Kako ocjenjujete rad organizacija civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? – srednja stručna sprema

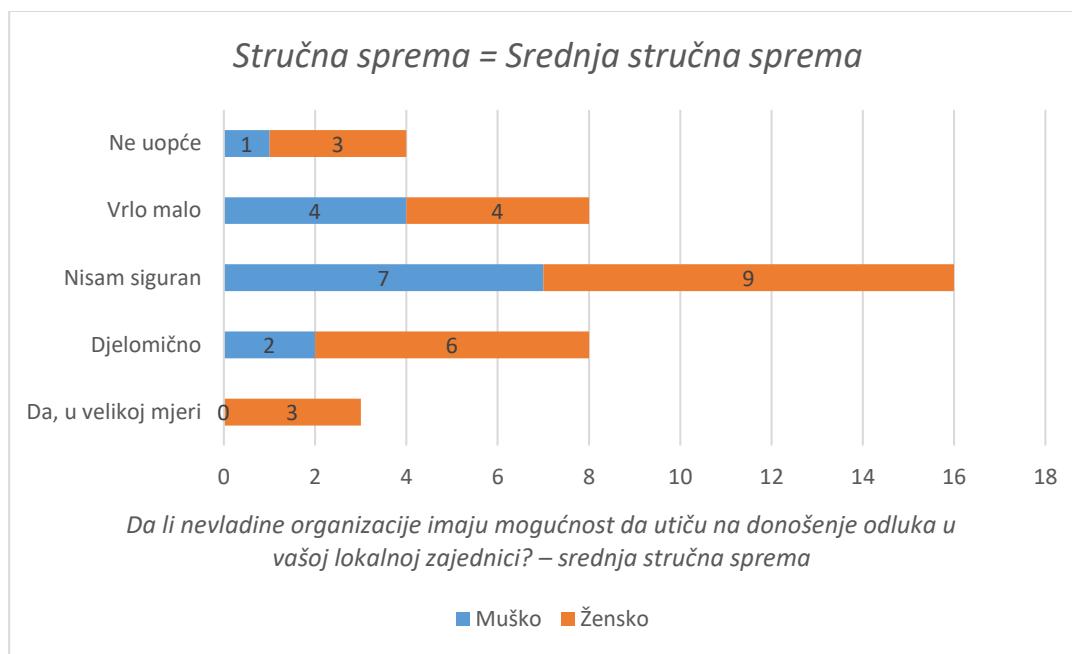

Grafikon 8. Kako ocjenjujete rad organizacija civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? – visoka stručna spremma

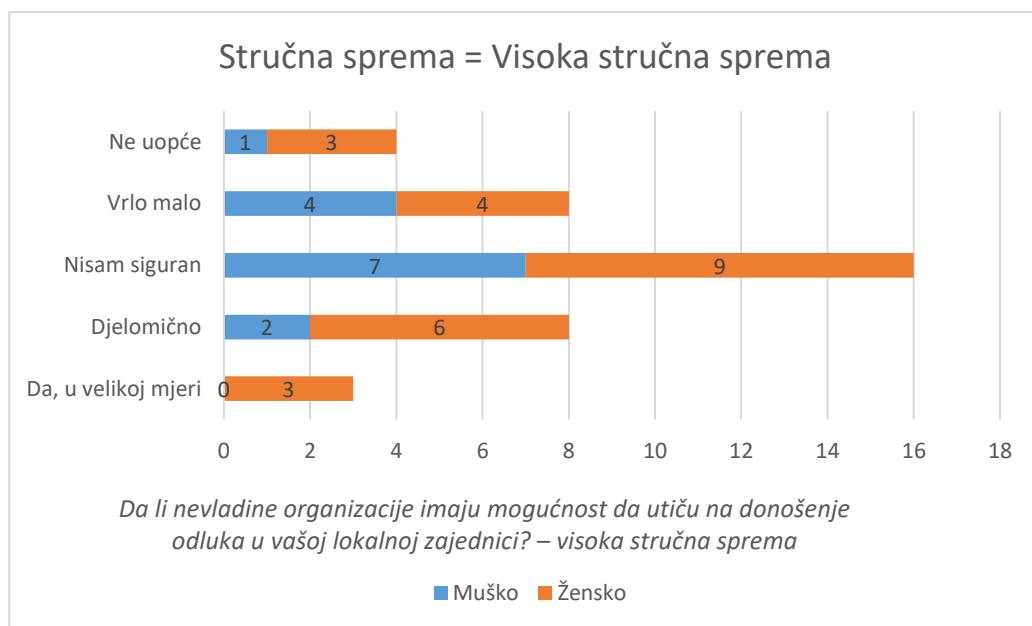
Tabela 8. Da li nevladine organizacije imaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u vašoj lokalnoj zajednici?

				Da li nevladine organizacije imaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u vašoj lokalnoj zajednici?					Total		
				Da, u velikoj mjeri	Djelimično	Nisam siguran	Vrlo malo	Ne uopće			
Stručna spremma	Srednja stručna spremma	Pol	Žensko	Count	3	6	9	4	3	25	
			% within Pol		12.0%	24.0%	36.0%	16.0%	12.0%	100.0%	
		Muško	Count		0	2	7	4	1	14	
	Visoka stručna spremma	Pol	Žensko	Count	% within Pol	11.1%	13.9%	44.4%	19.4%	100.0%	
		Muško									
		Count		4	5	7	5	5	26		
		% within Pol		15.4%	19.2%	26.9%	19.2%	19.2%	100.0%		
		Total									
		Count		12	15	39	19	13	98		
		% within Pol		12.2%	15.3%	39.8%	19.4%	13.3%	100.0%		
	Total	Pol	Žensko	Count	11	16	41	18	11	97	
			% within Pol		11.3%	16.5%	42.3%	18.6%	11.3%	100.0%	
		Muško	Count		4	7	14	9	6	40	

Da nevladine organizacije imaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u njihovoj lokalnoj zajednici smatra 10,9% ispitanika, dok 12,4% ispitanika smatra da nevladine organizacije uopće nemaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u njihovoj lokalnoj zajednici. Čak 40,1% ispitanika nisu sugurni u odgovor.

Grafikon 9. Da li nevladine organizacije imaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u vašoj lokalnoj zajednici? – srednja stručna spremam

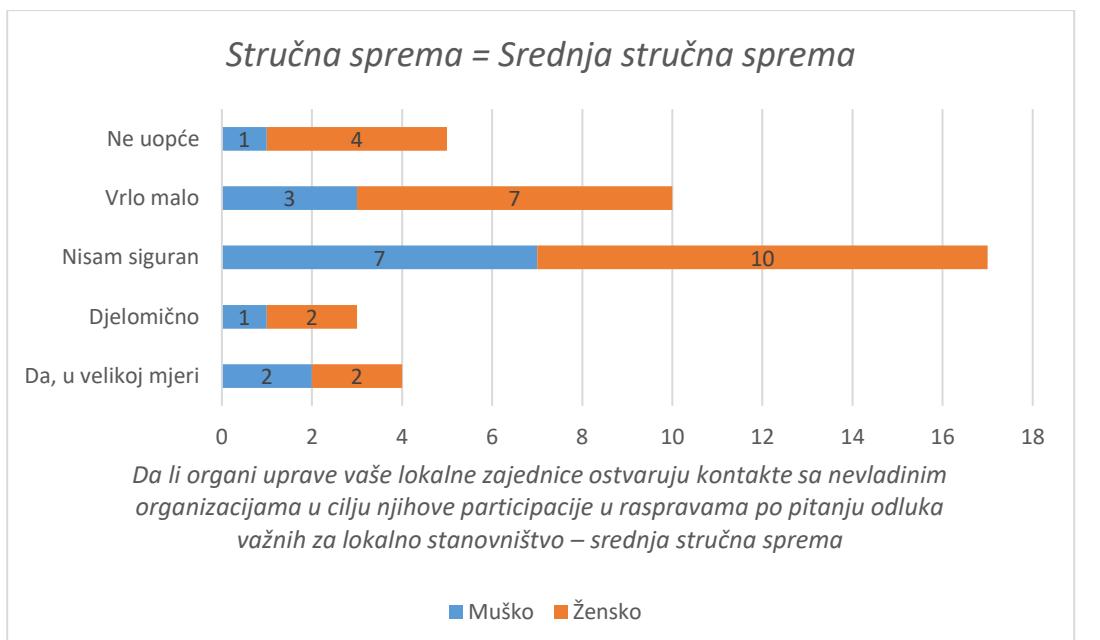

Grafikon 10. Da li nevladine organizacije imaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u vašoj lokalnoj zajednici? – visoka stručna spremam

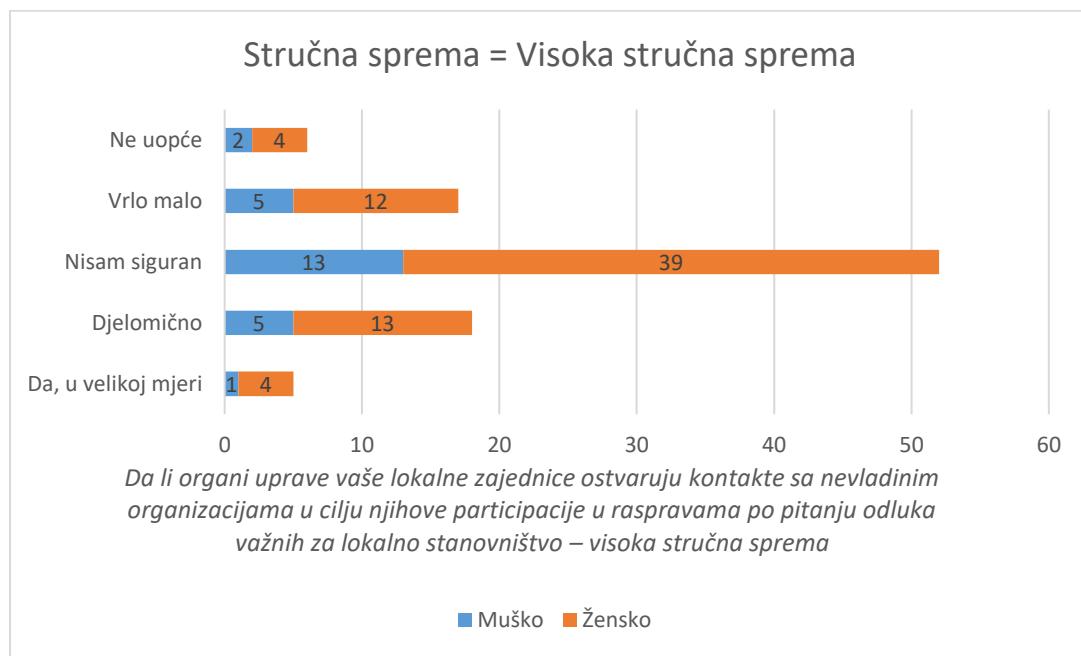
Tabela 9. Da li organi uprave vaše lokalne zajednice ostvaruju kontakte sa nevladinim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo

				Da li organi uprave vaše lokalne zajednice ostvaruju kontakte sa nevladinim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo					Total
				Da, u velikoj mjeri	Djelimično	Nisam siguran	Vrlo malo	Ne uopće	
Stručna spremna									
Srednja stručna spremna	Pol	Žensko	Count	2	2	10	7	4	25
		% within Pol		8.0%	8.0%	40.0%	28.0%	16.0%	100.0%
		Muško	Count	2	1	7	3	1	14
	Total	% within Pol		14.3%	7.1%	50.0%	21.4%	7.1%	100.0%
		Count		4	3	17	10	5	39
		% within Pol		10.3%	7.7%	43.6%	25.6%	12.8%	100.0%
Visoka stručna spremna	Pol	Žensko	Count	4	13	39	12	4	72
		% within Pol		5.6%	18.1%	54.2%	16.7%	5.6%	100.0%
		Muško	Count	1	5	13	5	2	26
	Total	% within Pol		3.8%	19.2%	50.0%	19.2%	7.7%	100.0%
		Count		5	18	52	17	6	98
		% within Pol		5.1%	18.4%	53.1%	17.3%	6.1%	100.0%
Total	Pol	Žensko	Count	6	15	49	19	8	97
		% within Pol		6.2%	15.5%	50.5%	19.6%	8.2%	100.0%
		Muško	Count	3	6	20	8	3	40
	Total	% within Pol		7.5%	15.0%	50.0%	20.0%	7.5%	100.0%
		Count		9	21	69	27	11	137
		% within Pol		6.6%	15.3%	50.4%	19.7%	8.0%	100.0%

Da organi uprave njihove lokalne zajednice ostvaruju kontakte sa nevladinim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo smatra 6,6% ispitanika. S druge strane 8% ispitanika smatra da organi uprave njihove lokalne zajednice ne ostvaruju kontakte sa nevladinim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo.

Grafikon 11. Da li organi uprave vaše lokalne zajednice ostvaruju kontakte sa nevladinim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo – srednja stručna spremma

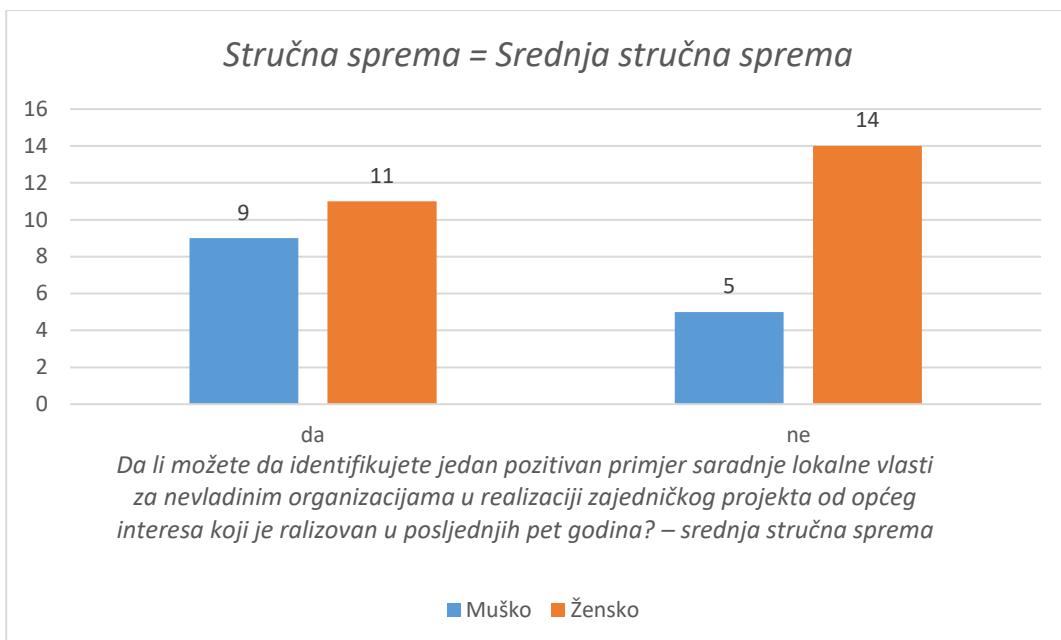

Grafikon 12. Da li organi uprave vaše lokalne zajednice ostvaruju kontakte sa nevladinim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo – visoka stručna spremma

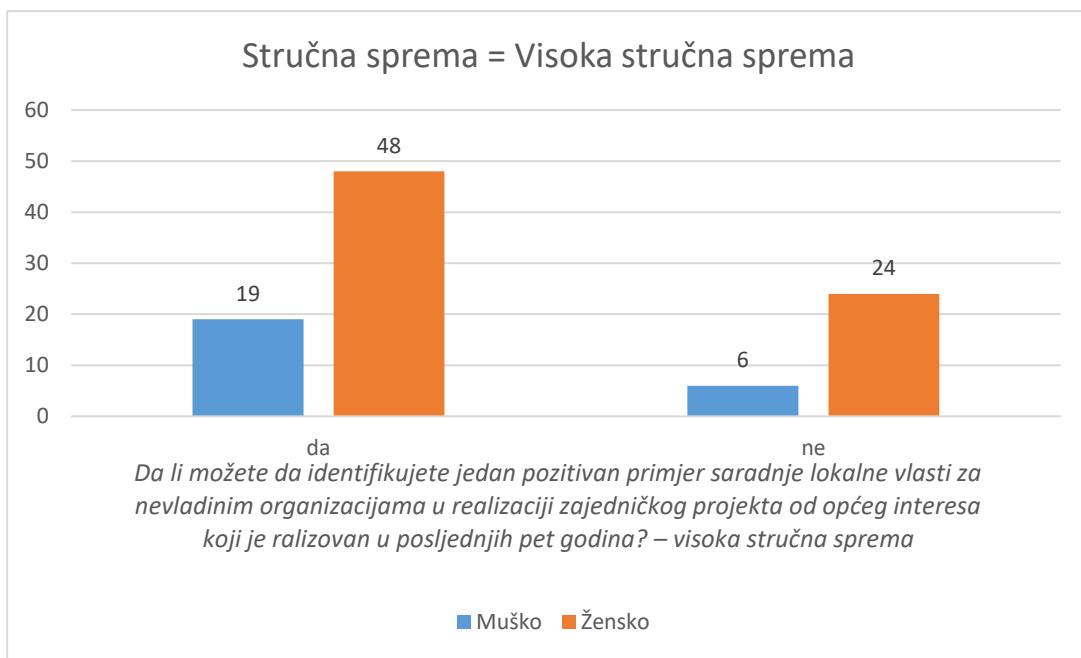
Tabela 10. Da li možete da identifikujete jedan pozitivan primjer saradnje lokalne vlasti za nevladinim organizacijama u realizaciji zajedničkog projekta od općeg interesa koji je ralizovan u posljednjih pet godina?

				Da li možete da identifikujete jedan pozitivan primjer saradnje lokalne vlasti za nevladinim organizacijama u realizaciji zajedničkog projekta od općeg interesa koji je ralizovan u posljednjih pet godina?		
Stručna spremna				Da	Ne	Total
Srednja stručna spremna	Pol	Žensko	Count	11	14	25
		% within Pol		44.0%	56.0%	100.0%
		Muško	Count	9	5	14
	Total	% within Pol		64.3%	35.7%	100.0%
		Count		20	19	39
		% within Pol		51.3%	48.7%	100.0%
Visoka stručna spremna	Pol	Žensko	Count	48	24	72
		% within Pol		66.7%	33.3%	100.0%
		Muško	Count	19	6	25
	Total	% within Pol		76.0%	24.0%	100.0%
		Count		67	30	97
		% within Pol		69.1%	30.9%	100.0%
Total	Pol	Žensko	Count	59	38	97
		% within Pol		60.8%	39.2%	100.0%
		Muško	Count	28	11	39
	Total	% within Pol		71.8%	28.2%	100.0%
		Count		87	49	136
		% within Pol		64.0%	36.0%	100.0%

Većina ispitanika (64%) može da identifikujete jedan pozitivan primjer saradnje lokalne vlasti za nevladinim organizacijama u realizaciji zajedničkog projekta od općeg interesa koji je ralizovan u posljednjih pet godina, dok 36% ispitanika ne može da identificiše takav primjer.

Grafikon 13. Da li možete da identifikujete jedan pozitivan primjer saradnje lokalne vlasti za nevladinim organizacijama u realizaciji zajedničkog projekta od općeg interesa koji je ralizovan u posljednjih pet godina? – srednja stručna spremma

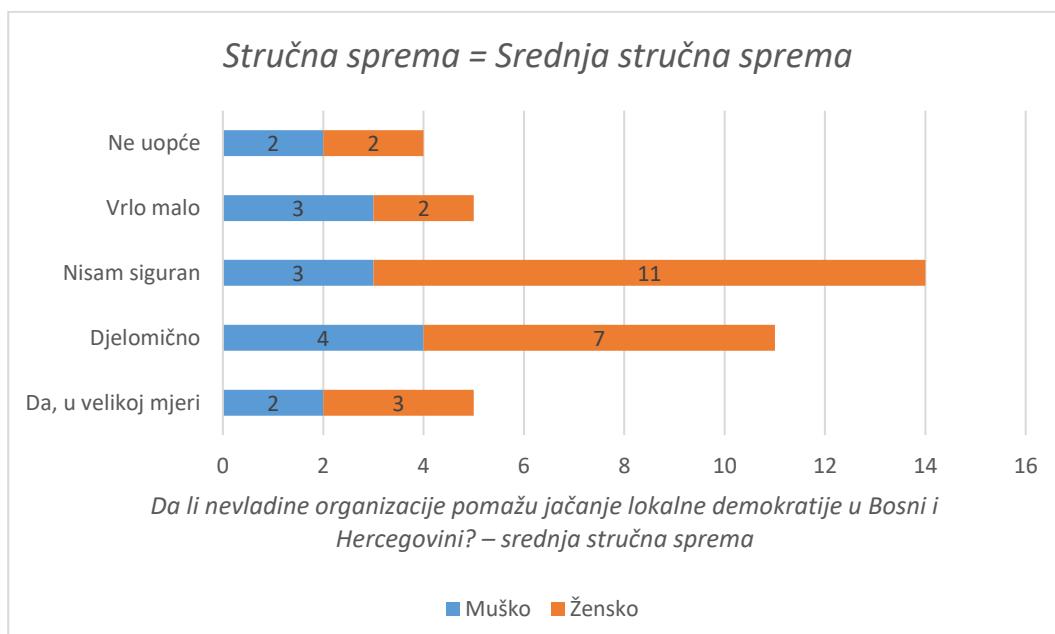

Grafikon 14. Da li možete da identifikujete jedan pozitivan primjer saradnje lokalne vlasti za nevladinim organizacijama u realizaciji zajedničkog projekta od općeg interesa koji je ralizovan u posljednjih pet godina? – visoka stručna spremma

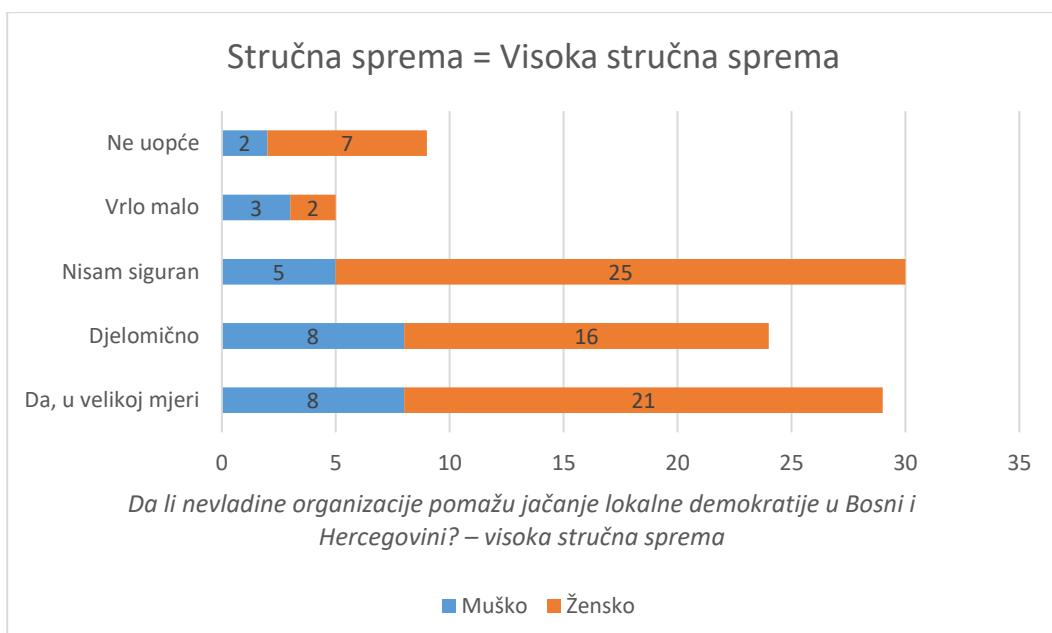
Tabela 11. Da li nevladine organizacije pomažu jačanje lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini?

				Da li nevladine organizacije pomažu jačanje lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini?					Total
				Da, u velikoj mjeri	Djelomično	Nisam siguran	Vrlo malo	Ne uopće	
Stručna spremna									
Srednja stručna spremna	Pol	Žensko	Count	3	7	11	2	2	25
			% within Pol	12.0%	28.0%	44.0%	8.0%	8.0%	100.0%
		Muško	Count	2	4	3	3	2	14
	Total	Žensko	Count	5	11	14	5	4	39
			% within Pol	12.8%	28.2%	35.9%	12.8%	10.3%	100.0%
		Muško	Count	8	8	5	3	2	26
Visoka stručna spremna	Pol	Žensko	Count	21	16	25	2	7	71
			% within Pol	29.6%	22.5%	35.2%	2.8%	9.9%	100.0%
		Muško	Count	8	8	5	3	2	26
	Total	Žensko	Count	29	24	30	5	9	97
			% within Pol	29.9%	24.7%	30.9%	5.2%	9.3%	100.0%
		Muško	Count	10	12	8	6	4	40
Total	Pol	Žensko	Count	24	23	36	4	9	96
			% within Pol	25.0%	24.0%	37.5%	4.2%	9.4%	100.0%
	Muško	Count	10	12	8	6	4	40	
			% within Pol	25.0%	30.0%	20.0%	15.0%	10.0%	100.0%
	Total	Count	34	35	44	10	13	136	
		% within Pol	25.0%	25.7%	32.4%	7.4%	9.6%	100.0%	

Da nevladine organizacije pomažu jačanje lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini smatra 25% ispitanika, a da je to djelomično smatra 25,7% ispitanika. Trećina ispitanika (32,4%) nisu sigurni u odgovor.

Grafikon 15. Da li nevladine organizacije pomažu jačanje lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini? – srednja stručna spremna

Grafikon 16. Da li nevladine organizacije pomažu jačanje lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini? – visoka stručna spremma

9. ZAKLJUČAK

Civilno društvo i njegove istaknute organizacije, odnosno nevladine organizacije su se pojavile kao institucionalni hibrid koji preuzima javne funkcije sa privatnim inicijativama. Nevladine organizacije sve više prodiru u ono što je bila gotovo isključiva domena vlade i preuzimaju mnoge od državnih uloga. One su efikasne u oblastima u kojima vlada nema dovoljno fleksibilnosti ili resursa da odgovori na društvene potrebe. One takođe služe kao podsticaj da budu efikasan kanal za javno mišljenje i pokrete kada vlade okljevaju da preduzmu akciju. Zaista, nevladine organizacije postaju institucionalna sredstva za građane da realizuju pojedinačne inicijative u privatnom ostvarivanju javnih ciljeva ne samo na lokalnom nivou, već, u zavisnosti od problema, i na nacionalnom i globalnom nivou. Uprkos relativno kasnom početku, nevladine organizacije na našim prostorima aktivno učestvuju u obezbjeđivanju takvih javnih dobara kao što su životna sredina, bezbjednost, ljudska prava, ženska pitanja i lokalni razvoj. Također su sve više uključeni u rješavanje socijalnih pitanja dispariteta prihoda, zaštite potrošača, špekulacija nekretninama i ekonomске pravde. Kroz ove udružene napore, one pokušavaju da povrate suverenitet građana i dalje da uvedu nove definicije javnog dobra u priznanje u društvu za izgradnju participativnog demokratskog društva. Kao i u većini drugih država i u Bosni i Hercegovini nevladin sektor ima veliku ulogu za rješavanje mnogih pitanja i problema iz domena djelovanja određene organizacije. Predstavnici NVO se trude biti partneri u vlasti i svojim uticajem, znanjem i angažmanom djelovati korektivno te u interesu civilnog društva. Uloga NVO sektora nije borba za vlašću te su one više fokusirane na opšti interes. Jedna od važnijih uloga koju je potrebno istaći jeste da se trude podići svijest i uključiti građane na svim nivoima u procese koji se odnose na javni život. Nevladine organizacije stoga pružaju način građanima da se uključe u veću društvenu odgovornost i moć, što zauzvrat konsoliduje demokratiju u Bosni i Hercegovini.

Danas, širom svijeta, nevladine organizacije pomažu uspostavljanju i jačanju demokratije na tri ključna načina: Prvo, nevladine organizacije rade na uspostavljanju svijesti i poštovanja prava pojedinaca na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja, što je ključno za participativnu demokratiju.

Nevladine organizacije pomažu demokratiji da pravilno funkcioniše. Oni to čine tako što olakšavaju ljudima da dobiju informacije o tome kako se vodi njihova zemlja, pomažući javnosti da komunicira s političarima i osiguravajući da vlade ne zloupotrebljavaju svoja ovlaštenja. Drugo, nevladine organizacije pomažu da se javnost obrazuje o tome šta vlade rade i kako to može uticati na njih. Informirajući javnost o tome kako političari i kompanije koriste svoju moć i utjecaj, nevladine organizacije pomažu ljudima da formiraju mišljenje i donose odluke na osnovu svih relevantnih informacija. Treće, nevladine organizacije pomažu javnosti da razgovara sa vladama. Javnost je u mogućnosti da bira svoje predstavnike samo jednom u nekoliko godina. Kada dođu na vlast, političari donose stotine odluka o zakonima, porezima i politikama. Nevladine organizacije daju ljudima način da kažu našim političkim predstavnicima šta mislimo o njihovim izborima. Iako svaki pojedinac može da piše svom političkom predstavniku, izražavanje naših stavova kroz nevladinu organizaciju može biti efikasnije, jer kada mnogo ljudi govori jednim glasom, lakše ih je čuti.

Nevladine organizacije objašnjavaju vladama stavove ljudi koje predstavljaju, na primjer, osobe s invaliditetom ili starije osobe ili osobe koje se ne slažu s nuklearnom energijom. Nevladine organizacije također pokušavaju osigurati da vlade ne prekrše obećanja koja su dale u svojim ustavima ili međunarodnim ugovorima, na primjer, da će zaštititi životnu sredinu, poštano plaćati radnike ili dozvoliti slobodu govora. Kada nevladine organizacije rade na tome da osiguraju da se vlade pridržavaju ovih zakonskih obaveza, one pomažu u zaštiti demokratije i javnog interesa. To je zato što kada vlade stave pravila u svoj ustav ili ugovor, proces obično traje mnogo godina. Vlade to rade kada se slože da ova pravila imaju veliki značaj jer služe opštem javnom dobru.

Nakon provedenog istraživanja u kome je učestvovalo 137 osoba iz Bosne i Hercegovine, 97 žena i 40 muškaraca može se zaključiti da skoro polovina ispitanika učestvuju u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini (43,8%), dok njih 56,2% ne učestvuju u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini. Navedeni postotci ukazuju da veliki broj građana ima razvijenu svijest i smatra da svojim doprinosom kroz nevladin sektor mogu pomoći u svojoj lokalnoj zajednici a i šire.

Većina ispitanika (73%) smatra da organizacije civilnog društva na području Bosne i Hercegovine djeluju u interesu građana i lokalne zajednice, dok 14,6% ispitanika smatra da djeluju u vlastitom interesu, a 5,8% ispitanika smatra da djeluju u interesu lokalnih vlasti. Navedeni podatak je vrlo važan i značajan jer uloga NVO jeste da djeluju u interesu građana i kroz suradnju sa lokalnim zajednicama doprinesu realizaciji interesa građana. Četvrtina ispitanika (25,5%) smatra da uopće nisu upoznati o načinu finansiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini, dok 28,5% ispitanika smatra da su upoznati u potpunosti. Rad organizacija civilnog društva treba da bude javan i da građani budu upoznati sa finansiranjem a posebno sa utroškom novca koji dolazi iz budžeta.

Manji broj ispitanika (9,5%) ispitanika rad organizacija civilnog društva na području Bosne i Hercegovine ocjenjuje izrazito dobro, dok 3,6% ispitanika ocjenjuje izrazito loše. Čak 48,9% ispitanika nisu sigurni. Iz ovog dijela istraživanja može se zaključiti da rezultati rada nevladinih organizacija nisu dovoljno vidljivi građanima te bi se na ovim procesima trebalo raditi i to kroz dvije komponente, prvu da predstavnici organizacija vidljivije prikažu rezultate svog rada a sa druge strane da se građani više zainteresuju za ishode rada NVO.

Da nevladine organizacije imaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u njihovoj lokalnoj zajednici smatra 10,9% ispitanika, dok 12,4% ispitanika smatra da nevladine organizacije uopće nemaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u njihovoj lokalnoj zajednici. Čak 40,1% ispitanika nisu sigurni u odgovor. Da organi uprave njihove lokalne zajednice ostvaruju kontakte sa nevladitim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo smatra 6,6% ispitanika. S druge strane 8% ispitanika smatra da organi uprave njihove lokalne zajednice ne ostvaruju kontakte sa nevladitim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo.

Većina ispitanika (64%) može da identifikujete jedan pozitivan primjer saradnje lokalne vlasti za nevladitim organizacijama u realizaciji zajedničkog projekta od općeg interesa koji je ralizovan u posljednjih pet godina, dok 36% ispitanika ne može da identificuje takav primjer. Da nevladine organizacije pomažu jačanje lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini smatra 25% ispitanika, a da je to djelimično smatra 25,7% ispitanika. Trećina ispitanika (32,4%) nisu sigurni u odgovor.

Kroz ovaj rad uloga nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini je ispitana i neupitno ocjenjena kao vrlo važna te se ogleda kroz jačanje demokratije. Participativna demokratija predstavlja model u kojem svi građani/građanke kao i nevladine organizacije nesmetano učestvuju procesu kreiranja i primjene javnih politika. U Bosni i Hercegovini je registrovano više od 20.000 dobrotovorenih i neprofitnih organizacija. Kao poseban zaključak a koji nastaje iz cjelokupnog razmatranja teorijskog upoređivanja različitih istraživanja i analize empirijskog istraživanja može se reći da je postojanje nevladinog sektora vrlo važno za jačanje demokratskog društva ali i da bi kapaciteti i resursi koje imaju nevladine organizacije mogli biti iskorištene u nešto većem obimu. Da bi se postigla veća participacija i samim skrenula pažnja na važnu ulogu nevladinih organizacija potrebna je dodatna edukacija građana/gradanki.

Potrebno je istaći da se kroz rad koristi primjena dijalektičko - logičke metode a od posebnih naučnih metoda kroz rad se koristi metod analize i sinteze, koji naročitu primjenu dobija pri istraživanju teorijskih stavova domaćih i stranih autora koji su proučavali ulogu nevladinih organizacija u lokalnim zajednicama. Analiza sadržaja kao naučni metod koristi se za proučavanje mnogobrojne literature u kojoj je sa različitim aspekata obrađen ovaj problem. Komparativna metoda se koristi za upoređivanje različitih segmenata predmeta rada. Kroz izradu završnog rada se analizira i poredi veći broj naučnih radova koji su se bavili ulogom nevladinih organizacija .

Na osnovu sprovedenog istraživanja se može zaključiti da nevladine organizacije igraju važnu ulogu u podsticanju razvoja lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini i istovremeno unapređuju lokalne društvene odnose čime je hipoteza rada potvrđena.

LITERATURA

1. Abdul Rahman, A. (2021). Wacana: Peranan NGO dalam konteksMalaysia Baharu. *Sinar Karangkraf Sdn. Bhd.*
2. Abiddin, N. (2013). Developing an Informal Mentoring Relationship in Career Advancement and Psychosocial of Young Graduate Entrepreneurs for Human Resource Development. *Research Journal of Applied Sciences*, 8(6), 321-329.
3. Akinyemi, G., & Abiddin, N. (2013). Human Capital Developments an Interdisciplinary Approach for Individual, Organization Advancement and Economic Improvement. *Asian Social Science*, 150-157.
4. Baccaro, L. (2001). *Civil Society, NGOs, and Decent Work Policies: Sorting out the Issues*. Geneva.
5. Barr, A., Fafchamps, M., & Owens, T. (2005). The governance of non-governmental. *World Development*, 33(4), 657-679.
6. Bašić, D., & Bašić, S. (2016). *Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini sa osvrtom na Republiku Srpsku*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
7. Bebbington, A. (2005). Donor-NGO relations and representations of livelihood in. *World Development*, 937-950.
8. Bitem, D., & Bojl, K. (1997). *Uvod u demokratiju*. Beograd.
9. Brass, J. (2011). Blurring boundaries: the integration of NGOs into governance in. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 25(2), 209-235.
10. brookings.edu. (2023, 1 18). Preuzeto sa <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2020/04/06/civil-society-an-essential-ingredient-of-development/>
11. Burkey, S. (1993). *People first: A guide to self-reliant, participatory rural development*. London: Zed Books.
12. Calvès, A. (2004). Empowerment: généalogie d'un concept clé du discours contemporain sur le développement. *Revue Tiers Monde*, 735-749.
13. Castel, R. (2003). *L'insécurité sociale, Qu'est-ce qu'être protégé ?* Paris: Éditions du Seuil and la République des idées.

14. Chaillou, A., & Mullenheim, A. (2018). Le pouvoir d'agir à la rescousse. Entretien avec Yann Le Bossé, propos recueillis en décembre 2017 par. C.E.R.A.S. *Revue Projet*, 363, 68-73.
15. Clarke, G. (1998). Non-governmental organizations (NGOs) and politics in the. *Political Studies*, 36-52.
16. Collingwood, V., & Logister, L. (2005). State of the art: Addressing the INGO 'legitimacy deficit'. *Political Studies Review*, 3(2), 175-192.
17. De Villiers, S. (2001). *A People's Government. The People's Voice*. Cape Town: Parliamentary Support Programme.
18. Diamond, L. (1994). Rethinking civil society: Toward democratic consolidation. *Journal of democracy*, 5(3), 4-17.
19. Đorđević, S. (2002). *Lokalna samouprava*. Beograd: CeSID.
20. Drabek, A. (1987). Development alternatives: the challenge for NGOs – an overview. *World Development*.
21. Duchastel, J. (2005). Légitimité démocratique: représentation ou participation? *Éthique publique*, 7(1), 70-80.
22. Džuverović, B. (1993). *Sociologija i savremeno društvo*. Beograd.
23. europa.ba. (2023, 1 18). Preuzeto sa http://europa.ba/?page_id=676
24. Fisher, J. (Kumarian Press). *Non-Governments: NGOs and the Political Development of the*. CT: West Hartford.
25. Gavrić, S., Banović, D., & Krause, C. (2009). *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Konrad Adenauer.
26. Hejvud, E. (2004). *Politika*. Beograd.
27. Holden, B. (1988). *Understanding Liberal Democracy*. Oxford: Philip Allan.
28. Igličar, A. (1988). Država blagostanja, civilno društvo i pravna država. *Gledišta*, 5-6(88).
29. Islam, M. (2017). Non-governmental organizations and community development in Bangladesh. *International Social Work*, 60(2), 479-493.

30. Jež, Z. (2004). *Principi demokratske pravne države*. Bački Petrovac.
31. Jones, G. (1982). *Progress in Rural Extension and Community Development*. London: John Wiley and Sons.
32. Jovičić, D. (2017). Demokratija i političke institucije. *Civitas*, 7(1).
33. Keane, K. (1988). *New european perspectives, School of the Social sciences and Business*. London.
34. Keck, M., & Sikkink, K. (1998). *Activists beyond borders: Advocacy networks in international politics*. Cornell University Press.
35. Kenny, S. (2007). *Developing Communities for the Future (3rd ed.)*. South Melbourne: Thompson.
36. Khalid, M. (2006). *Social Work Theory and Practice: With Special Reference to Pakistan*. Karachi: Kifayat Academy.
37. Kim, H. (2000). The state and civil society in transition: The role of non-governmental organizations in South Korea. *The Pacific Review*, 13(4), 595-613.
38. Korten, D. (1990). *Getting to the 21st Century: Voluntary Action and the Global Agenda*. West Hartford: Kumarian Press.
39. Kunić, P. (2010). *Upravno pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet univerziteta u Banja Luci.
40. Kuzmanović, R. (2002). *Ustavno pravo*. Banja Luka.
41. Lage, D., & Brant, L. (2008). The growing influence of non-governmental organizations: Chances and risk. *III Anuario Brasileiro de Direito Internacional; CEDIN*, 79-93.
42. Langran, L. (2002). *Empowerment and the Limits of Change: NGOs and Health Decentralization in the Philippine*. Department of Political Science. Ph.D. Thesis. Toronto: University of Toronto.
43. Lukić, R., & Košutić, B. (2008). *Uvod u pravo*. Beograd.
44. Makwira, J. (2004). Non-Governmental Organizations (NGOs) and Participatory Development in Basic Education in Malawi. *Current Issues in Comparative Education*, 6(2), 113-124.

45. Matić, M. (2002). *Liberalizam, populizam i demokratija*. Beograd.
46. McGrew, A., & Held, D. (2002). *Governing globalization: power, authority and global governance*. Polity Press.
47. Milenković, D. (2000). Ustavni i zakonski okviri odnosa lokalne samouprave i centralne uprave u Srbiji. *Pravni život*, 7-8.
48. Mirafab, F. (1997). Flirting with the enemy: challenges faced by NGOs in development. *Habitat International*, 21(4), 361-375.
49. Nair, P. (2011). Evolution of the relationship between state and non-government. *Public Administration and Development*, 31, 262-261.
50. Nikkah, H., & Redzuan, M. (2017). The Role of NGOs in Promoting Empowerment for Sustainable Community Development. *Journal of Human Ecology*, 30(2), 85-92.
51. OHCHR. (2006). *Frequently Asked Questions on a Human Rights-Based Approach to Development Cooperation*. New York and Geneva.
52. Olivier, L. (2014). Construction, déconstruction and réinvention de l'État providence. *Civitas Europa*, 33(2), 11-32.
53. Pantelić-Vujanić, S., & Čukanović-Karavidić, M. (2014). *Sociologija*. Banja Luka: PIM.
54. Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. London: Cambridge University Press.
55. Pavlović, V. (1995). *Potisnuto civilno drštvo*. Beograd: Eko Centar.
56. Pawar, M. (2014). *Social and Community Development Practice*. New Delhi: Saurabh Printers Pvt. Limited.
57. Pearce, J. (2000). *Development, NGO and the Civil Society*. United Kingdom: Oxfam Publication Limited.
58. Pejanović M., Sadiković E. (2010). Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: TKD Šahinpašić

59. Pejanović, M., & Sadiković, E. (2022). *Participacija građana/ki u odlučivanju o javnim poslovinma u jedinicama lokalne samouprave u BiH*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti BiH.
60. Pieterse, J. (2001). *Development theory: Deconstructions/reconstructions*. London: Sage Publications.
61. Pitseys, J. (2010). Le concept de gouvernance. *Revue interdisciplinaire d'études juridiques*, 65(2), 207-228.
62. Podunavac, M. (1995). Princip građanstva i priroda političkog režima u postkomunizmu, slučaj Srbija. U V. Pavlović, *Potisnuto civilno drštvo*. Beograd: Eko Centar.
63. Rosenberg, A., Hartwig, K., & Merson, M. (2008). Government-NGO collaboration and. *Evaluation*, 31, 51-60.
64. Salamon, L., & Anheier, H. (1996). *The Emerging Nonprofit Sector: An Overview*. Manchester: Manchester University Pres.
65. Streeten, P. (1997). Non-governmental Organisations and Development. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 193-210.
66. Stromquist, N. (2002). NGOs in a New Paradigm of Civil Society. *Current Issues in Comparative Education*, 1(1), 62-67.
67. Trnka, K. (2006). *Ustavno pravo*. Sarajevo.
68. United Nation. (1956). *Popular Participation in Decision Making for Development*. New York: UNO Publications.
69. Visković, N. (2006). *Teorija države i prava*. Zagreb.
70. Willets, P. (2002). *What is a Non-Governmental Organisation?* . London: City University.
71. William, C. (1991). *Non-Governmental Initiatives in ADB, The Urban Poor and Basic Infrastructure Services in Asia and the Pacific*. Manila: Asian Development Bank.
72. Zimmerman, M., & Rappaport, J. (1988). Citizen Participation, Perceived Control, and Psychological Empowerment. *American Journal of Community Psychology*, 16, 725-750.

73. Zlokapa, Z., & Draganić, A. (2009). *Promjena pravno-političkog tretmana općine i lokalne samouprave, Načelnik i lokalna samouprava: liderstvo, demokratija, razvoj*. Banja Luka: Centri civilnih inicijativa.
74. (2023, 02 27). Preuzeto sa [www.globalgiving.org:](http://www.globalgiving.org/atlas/country/bosnia-and-herzegovina/)
<https://www.globalgiving.org/atlas/country/bosnia-and-herzegovina/>

POPIS TABELA SLIKA I GRAFIKONA

<i>Tabela 1. Polna struktura ispitanika .....</i>	45
<i>Tabela 2. Starosna struktura ispitanika.....</i>	46
<i>Tabela 3. Stepen obrazovanja ispitanika.....</i>	46
<i>Tabela 4. Da li učestvujete u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini?.....</i>	47
<i>Tabela 5. U čijem interesu djeluju organizacije civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? .....</i>	49
<i>Tabela 6. Da li ste upoznati o načinu finansiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini?.....</i>	51
<i>Tabela 7. Kako ocjenjujete rad organizacija civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? .....</i>	53
<i>Tabela 8. Da li nevladine organizacije imaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u vašoj lokalnoj zajednici? .....</i>	54
<i>Tabela 9. Da li organi uprave vaše lokalne zajednice ostvaruju kontakte sa nevladinim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo .....</i>	56
<i>Tabela 10. Da li možete da identifikujete jedan pozitivan primjer saradnje lokalne vlasti za nevladinim organizacijama u realizaciji zajedničkog projekta od općeg interesa koji je ralizovan u posljednjih pet godina? .....</i>	57
<i>Tabela 11. Da li nevladine organizacije pomažu jačanje lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini?.....</i>	60
 <i>Slika 1. Učešće civilnog društva u Evropi, 2021 .....</i>	42
 <i>Grafikon 1. Da li učestvujete u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini? – srednja stručna sprema .....</i>	48
<i>Grafikon 2. Da li učestvujete u radu neke od nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini? – visoka stručna sprema.....</i>	48
<i>Grafikon 3. U čijem interesu djeluju organizacije civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? – srednja stručna sprema .....</i>	50
<i>Grafikon 4. U čijem interesu djeluju organizacije civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? – visoka stručna sprema .....</i>	50
<i>Grafikon 5. Da li ste upoznati o načinu finansiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini? – srednja stručna sprema .....</i>	52
<i>Grafikon 6. Da li ste upoznati o načinu finansiranja organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini? – visoka stručna sprema .....</i>	52
<i>Grafikon 7. Kako ocjenjujete rad organizacija civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? – srednja stručna sprema .....</i>	53
<i>Grafikon 8. Kako ocjenjujete rad organizacija civilnog društva na području Bosne i Hercegovine? – visoka stručna sprema .....</i>	54
<i>Grafikon 9. Da li nevladine organizacije imaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u vašoj lokalnoj zajednici? – srednja stručna sprema.....</i>	55
<i>Grafikon 10. Da li nevladine organizacije imaju mogućnost da utiču na donošenje odluka u vašoj lokalnoj zajednici? – visoka stručna sprema .....</i>	55

<i>Grafikon 11. Da li organi uprave vaše lokalne zajednice ostvaruju kontakte sa nevladinim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo – srednja stručna sprema .....</i>	57
<i>Grafikon 12. Da li organi uprave vaše lokalne zajednice ostvaruju kontakte sa nevladinim organizacijama u cilju njihove participacije u raspravama po pitanju odluka važnih za lokalno stanovništvo – visoka stručna sprema .....</i>	57
<i>Grafikon 13. Da li možete da identifikujete jedan pozitivan primjer saradnje lokalne vlasti za nevladinim organizacijama u realizaciji zajedničkog projekta od općeg interesa koji je ralizovan u posljednjih pet godina? – srednja stručna sprema.....</i>	59
<i>Grafikon 14. Da li možete da identifikujete jedan pozitivan primjer saradnje lokalne vlasti za nevladinim organizacijama u realizaciji zajedničkog projekta od općeg interesa koji je ralizovan u posljednjih pet godina? – visoka stručna sprema .....</i>	59
<i>Grafikon 15. Da li nevladine organizacije pomažu jačanje lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini? – srednja stručna sprema .....</i>	60
<i>Grafikon 16. Da li nevladine organizacije pomažu jačanje lokalne demokratije u Bosni i Hercegovini? – visoka stručna sprema.....</i>	61